

Mokanda ya Danyele

Cecil N. Wright, oyo azali na buku yango

Buku ya Danyeale

Maloba ya ebandeli

Likanisi ya bonkoko ezali ete Mokanda ya Danyeale ekomamaki na Danyeale ye moko, to soki te na dictation na ye, na ekeke ya mitano L.T.B. Na yango, balobi ete ekomamaki mwa ntango na ndambo ya yambo ya ekeke ya mibale liboso ya ntango na biso na mokomi moko oyo ayebani te kopesaka yango na moto moko oyo babengi Danyeale, mpe ete mingi ya oyo emonisami lokola ya kosakola ezalaki deja histoire-- kasi ekanisamaki te ete ekotangama mingi noki mpo na kozala na ntembe lokola esakola. Na lolenge moko, bazali kotya ntembe na bondimi ya bisika nyonso oyo ekoki kozala na mikakatano ya kondimisa yango na lisolo ya mokili oyo ayebani, mpe balobaka ete ezali kaka masapo. Kasi, ya solo, balukaka mpe kobebisa lokumu ya mingi ya Biblia oyo etikali mpo na bantina ya ndenge wana mpe ya ndenge wana.

Mokomi ya banote oyo andimi ete likanisi ya bonkoko emonisami ete ekoki kozala mingi koleka oyo ya bato ya ntembe, mpe andimi yango lokola. Nzokande, batyoli basalaka mosala moko, na ndenge batindaka biso na makasi tóluka koyeba bantina ya kondima na biso na esika ya kondima yango kaka na ndenge ya kondima, mpe koyeba bisika nyonso ya mikakatano oyo ekoki kozala. Yango etali mingimingi ba lacunes na information (caractéristique ya histoire secular lokola mpe ya biblique kala kala), oyo ezala mondimi to mondimi azali na makoki ya kopesa nanu te. Kasi mbala na mbala bato ya ntembe basili kobundisa lokola oyo elongolaka likanisi ya bonkoko ya bandimi, bobele mpo na kozwa nsango ya mokili oyo ezamaki na nsima mpo na kondimisa yango. Mwa ndambo na yango esili kozala solo na oyo etali Mokanda ya Danyeale yango moko. Ntango tii sikoyo ezalaki mpenza na ngámbo na yango. Mpe Danyeale ye moko atatolami na Nkolo na biso lokola azali mokomi na yango mpe mosakoli (Matai 24:15) Na yango tosengeli kokakatana te mpo na kondima yango lokola ya dati ya liboso, mpe lokola lisolo ya solo mpe esakweli ya kosakola, ezala to te tokoki kotondisa bisika nyonso ya bozangi ya oyo ya liboso to kososola nyonso ya nsuka. Nzokande, bisika ya mikakatano ya sikisiki oyo tokoki komitungisa mpo na yango ekoyebana, mingimingi na boyokani na bokuse ya buku yango moko na esika ya komonana awa.

Buku yango ezali na mikapo 12, oyo ya liboso ezali maloba ya ebandeli ya mokanda yango mobimba. Mikapo motoba ya yambo ezali ya makambo ya lisolo ya kala oyo etali Danyeale mpe baninga misato oyo bamemamaki na boombo ya Babilone uta na Yuda, mpe ekomami na moto ya misato. Mikapo motoba ya nsuka, oyo ekomamaki mingimingi na moto ya liboso, elobeli bandoto ndenge na ndenge ya Danyeale (mpe ntango mosusu ndimbola na yango) oyo etali (1) bikólo mpe ampire ndenge na ndenge oyo etali lisolo ya Yisalaele, mpe ndenge moko (2) bokonzi oyo Nzambe asengelaki kotya oyo ekotelema libela na libela, nzokande oyo mosusu ekobebisama. Motoba ya liboso ezali na ntina mingi mpo motoba ya nsuka ezala na ntina. Nzokande, mpo na ntina moko boye, elimbolami te na momekano, oyo ezali mpenza na boyokani te na bokeseni moko ya structure, mpe mpo na yango ndimbola moko ya kosepelisa mpenza epesami te, Mokapo 2:4b kino Mokapo 7 ekomami na Araméen (to, Sirien to Kalade),

monoko ya mboka ya bokangami na bango, mpe oyo etikali na Liebele, monoko na bango ya mboka. Buku ya Ezra, oyo elobeli bato oyo bazongaki na boombo oyo bazongaki na Yudea, ekomami mpe bongo -- Mokapo 4:8 tii 6:18 mpe 7:12-26, na monoko ya Araméen.) Nzokande, Adam Clarke alobi na ndenge ya solosolo mpo na Danyeale: "Lokola Bakaladi bazalaki na mposa ya sikisiki ezala na lisolo mpe na bisakweli kobanda na mokapo ii. 4 tii na nsuka ya mokapo vii., mobimba ezali ekomami na lokota ya Bakaladea;

Na oyo etali ntina ya Buku ya Danyeale, Ellicott's Commentary on the Whole Bible emonani lokola ebongi mpenza koloba na ndambo boye: "Na esika ya liboso, ezali na ntina mingi kosilisa bokobi ya emoniseli. Na ntango ya Bokangami Moyisalaale azalaki na liboso na ye Mibeko, Baprofeta, mpe Mikanda Mosantu kino esika oyo bayambamaki na kati ya canon. Yango ekokaki mpo na koteya ye mokano ya Nzambe, ba." bondimi ya bozongi uta na Bokangami, mpe koya ya Masiya elekisi molili mingi koleka oyo eyebani naino. Mpe nsima ya kolobela bantina mibale mosusu, azali koloba na mokuse na fraze moko, boye: "Na yango, tokoki koloba ete mokano ya Mokanda ya Danyeale ezali (1) kopesa nsinga oyo ezangi kati na monyololo ya bokobi ya emoniseli [lokola elobelami na maloba oyo tolobeli liboso]; (2) mpo na kosunga Yisalaale na kati ya ntembe mpe bobangi oyo ebimaki na Bokangami; (3) ya komimonisa na ekolo moko oyo endimaka banzambe mingi." [ba Babilone] nguya ya seko ya Nzambe Moko ya solo" -- yango wana, kolakisa "ezaleli ya misionele," ndenge Ellicott amonisaki yango liboso.

Na meko moko boye, Danyeale azalaki na Kondimana ya Kala ndenge Emoniseli ezali mpo na Kondimana ya Sika. Kutu, mwa ndambo ya elilingi ya oyo ya nsuka euti na oyo ya liboso. Lisusu, atako eteni monene ya Emoniseli ezali na lolenge ya apocalyptique, eteni moko ya Danyeale ezali mpe. Kutu, emonani ete etyaki ton mpo na mbalakaka ya ba apocalypses oyo epemamaki te na bantango ya mpasi kobanda na ekeke ya mibale liboso ya ntango na biso tii na ekeke ya mibale nsima ya liwa ya Klisto

Bobele bokuse to botali ya mokapo na mokapo nde ekopesama sikawa, longola se soki banote ya ndimbola ekoki komonana lokola esengeli mpo na polele, to bososoli malamumu, to bokasi ya ntina mingi.

Mokapo 1

NEBUKADNEZAR, AZALI

Mokapo 1: Na mbula ya misato ya bokonzi ya Yoyakime mokonzi ya Yuda (607 liboso ya ntango na biso), Nebukadanesala mokonzi ya Babilone ayaki na Yelusaleme mpe azingaki yango. Kati na bakangami oyo bakangaki (606 liboso ya ntango na biso) ezalaki na Danyeale mpe baninga misato ya "momboto ya mokonzi mpe ya bato minene," oyo bapesaki formasyo ya sipesiale mpo na mosala na ndako ya Nebukadanesala mpe na guvernema, mpe bazwaki ngolu monene epai ya mokonzi atako bazalaki na lipanda mpe bosembo na bango epai ya Nzambe. Danyeale akobaki "kutu kino na mobu ya yambo ya mokonzi Sirise" (536 liboso ya ntango na biso, nsima ya bokonzi ya Babilone kokweya na maboko ya Bamede mpe Baperse na mobu 538 liboso ya

ntango na biso). Kutu, elobelami kutu emonaneli oyo Danyele azwaki na "mbula ya misato ya Sirise mokonzi ya Perse" (10:1), elingi koloba ete azalaki naino na bomoi na mobu 534 to 533 liboso ya ntango na biso kasi elingi koloba mpenza te ete azalaki naino eteni ya guvernema na ntango wana. Akobaki na boumeli ya boyangeli ya Nebukadanesala (605-562 L.T.B.), Evil-Merodake (562-560 L.T.B.), Negriglissar (560-? L.T.B.), Nabonide (55-538 L.T.B.), mpe Belesasala (mwana ya Nabonide mpe co-regent, oyo abomamaki na mobu 538 liboso ya ntango na biso); na nsima na nzela ya bokonzi ya Darius Momedede (538-536 liboso ya ntango na biso) mpe kino na bokonzi ya Sirise Moperse likolo ya Babilone (536-530 liboso ya ntango na biso) -- mibu koleka 70. (Mpo na oyo ya nsuka, talá 5:31; 6:28 .)

Nebukadanesala azalaki mwana ya Nabopolassar, mokonzi ya liboso ya bokonzi ya Bakaladea (625-605 liboso ya ntango na biso), mpe asalaki lokola mokambi ya mampinga ya tata na ye na bambula ya nsuka ya bomoi ya oyo ya nsuka. Abalaki mpe mwana mwasi ya Cyaxares, mokonzi ya Bamede, oyo tata na ye asalaki na ye boyokani oyo ezalaki na ntina mingi na makambo ya politiki. Evil-Merodake, oyo tolobeli awa na likoló lokola mokitani na ye, azalaki mwana na ye. Belesasala, oyo alobelami mpe likolo lokola mokitani na ye ya nsuka, azalaki mwana na ye te, atako babengaki ye lokola tata ya Belesasala (5:2, 11, 18). Yango ekoki kozala bobele na ndimbola ete azalaki moto oyo ayebani mingi liboso na ye, kasi nkoko te. Kasi, emonani ete tata na ye Nabonide abalaki mwana mwasi ya Nebukadanesala, kasi nsima wana Nabonide akómaki mokonzi mpe Belesasala asilaki kokóma mokóló. Na yango, alingaki kozala mwana ya mwana ya Nebukadanesala, mpe na ndimbola wana, ekoki kozala ete babengaki Nebukadanesala tata na ye.

Nkombo Belesasala oyo touti kolobela esengeli te kobulunganisa yango na Belteshasala, nkombo ya Bakaladea oyo bapesaki Danyele. Banninga misato ya Bayuda ya Danyele -- Hanania, Mishael, mpe Azaria -- bapesaki bango mpe bankombo ya Shadrake, Meshake, mpe Abedenego.

Mokapo 2: Na mbula ya mibale ya boyangeli ya Nebukadanesala, alotaki ndoto moko ya kotungisa oyo akokaki komikundola te, mpe Danyele abimisaki ndoto yango mpe ndimbola na yango ndenge azwaki na emonaneli ya butu. Ezalaki ya ekeko monene, na motó ya wolo, ntolo, mpe maboko ya palata, libumu, mpe makolo ya motako, makolo ya ebende mpe makolo ndambo ya ebende mpe ndambo ya mabele ya lima; mpe libanga moko ekatamaki uta na ngomba moko ezanga maboko, oyo ebetaki ekeko na makolo na yango mpe ebukaki biteni bya yango binso na biteni biye bikomaki lokola matiti mpe bimemamaki mosika na mopepe, elongo na libanga ekomaki ngomba enene eye etondisaki mabele mobimba. Elilingi yango ezalaki komonisa makonzi to ampire minei ya mokili oyo elandanaká -- ya Babilone (oyo etambwisamaki na Nebukadanesala), ya Medo-perse, ya Grèce, mpe ya Loma -- moko na moko oyo elandaki alongaki oyo ezalaki liboso na yango mpe akómisaki yango eteni na yango moko. Mpe libanga yango ezalaki elilingi ya bokonzi oyo Nzambe ya lola akotia mpe oyo ekobebisama ata moke te kasi ekobukana mpe ekosilisa makonzi mosusu nyonso oyo emonisami -- na kosalaka bongo tii na oyo ya nsuka.

Mokapo 3: Mokonzi Nebukadanesala asalaki ekeko monene ya wolo, atelemisaki yango na patatalu ya Dura na etúká ya Babilone, abengisaki bato nyonso ya lokumu ya bokonzi na ye bázala wana mpo na kobulisa yango, mpe apesaki mitindo na bato nyonso oyo bazalaki wana bákwea na nse na lokito ya miziki mpe básambela ekeko ya wolo soki te na ngonga yango moko bábwakama na litumbu oyo ezali kopela mótó. Banninga misato ya Danyele baboyaki kotosa mpe babwakaki bango na litumbu ya mótó oyo epelismaki mbala nsambo koleka momeseno, kasi anzelu asanganaki na bango mpe bapesaki bango kozanga likama, oyo esalaki ete bátombola bango na bokonzi mpe mobeko ya Nebukadanesala abimisaki mpo na kopekisa moto nyonso koloba likambo moko mpo na Nzambe na bango. (Daniel ye moko alobelami te na likambo yango. Ekoki kozala ete misala na ye esengaki ete azala esika mosusu na esika ya kozala wana na libaku yango.) Mokolo oyo makambo oyo tolombeli awa na likoló elobelami te.

Mokapo 4: Nebukadanesala alotaki ndoto mosusu ya kotungisa oyo moto moko te akokaki kolimbola longola se Danyele. Ezalaki ya nzete moko ya nguya oyo epesamaki mitindo ete ekatama mpe ebebisama longola se ekumu na yango mpe misisa na yango, o ntei ya matiti ya pete mpe banyama ya zamba, mpe ezala na mai na mamwe ya lola na boumeli ya mibu nsambo. Nzete yango ezalaki komonisa mokonzi ye moko, oyo akokóma ligboma mpe akobengana ye na bato, esika na ye ya kofanda mpo na kozala elongo na banyama ya zamba, epai akolya matiti lokola ngómbe mpe akozala na mai na mamwe ya likoló, na boumeli ya mbula nsambo, tii akoyeba "ete Oyo-Aleki-Likoló akoyangela na bokonzi ya bato, mpe akopesa yango na moto nyonso oyo alingi." Etinda ya kotika ekumu mpe misisa ya nzete elimbolaki ete bokonzi ekozala na ntembe te mpo na Nebukadanesala "nsima na yango okoyeba ete likoló ezali koyangela."

Makambo oyo tolombeli awa na likoló ezali mpe na dati te, kasi na boumeli ya mbula moko ebandaki kosalema. Ntango azalaki kotambola na ndako ya mokonzi ya Babilone, Nebukadanesala alobaki boye: "Babilone monene oyo natongi mpo na efandelo na ngai ya bokonzi, na nguya ya nguya na ngai mpe mpo na nkembo ya nkembo na ngai te?" Ntango liloba yango ezalaki naino na monoko na ye, mongongo moko eutaki na likoló: "Ee mokonzi Nebukadanesala, balobelami epai na yo: Bokonzi elongwe epai na yo: mpe okobengana yo na bato, mpe esika na yo ya kofanda ekozala elongo na banyama ya zamba; okolya matiti lokola ngómbe; mpe ntango nsambo ekoleka likoló na yo." Oyo-Aleki-Likoló azali koyangela na bokonzi ya bato, mpe apesaka yango na moto nyonso oyo alingi." Kaka na ngonga wana, babenganaki ye na bato. Suki na ye ekolaki lokola nsala ya mpongo, mpe nsuki na ye ezalaki lokola manzaka ya bandeke.

Na suka ya tango oyo epesamaki, bososoli na ye ezongaki mpe andimaki mpe akumisaki Nzambe ya lola -- kati na makambo mosusu alobaki "misala na ye nyonso ezali bosolo, mpe banzela na ye ezali bosembo; mpe baoyo batambolaka na lolendo azali na makoki ya kokitisa" (v. 37). Bokonzi na ye ezongisamaki mpe na nkembo na yango ya kala, "mpe bonene ya malamau mpenza ebakisami" na ye (v. 36). Na nyonso, ayangelaki mbula 43 (605-562 liboso ya ntango na biso).

Mokapo 5: Belesasala, mwana ya mwana ya Nebukadanesala mpe mokonzi ya nsuka ya Bakaladea ya Babilone, asalaki elambo monene mpo na bankolo na ye nkoto -- oyo toyebi uta

na maziba mosusu ete ezalaki na mobu 538 liboso ya ntango na biso liboso ya bapaya na ye, apesaki mitindo ete bambeki ya wolo mpe ya palata oyo "tata" na ye Nebukadanesala azwaki na tempelo na Yelusaleme bámemama; mpe ye mpe bankolo na ye, basi na ye, mpe makango na ye, bamelaki na bango ntango bazalaki kosanzola "banzambe ya wolo, mpe ya palata, ya motako, ya ebende, ya mabaya, mpe ya mabanga" -- likambo oyo emonani polele ete esalemaki na nko mpo na kotyola mpe kotyola Nzambe ya lola mpe ya Bayuda. "Na ngonga wana kaka misapi ya loboko ya moto ebimaki, mpe ekomaki likolo na etanda ya mwinda likolo ya plâtre ya efelo ya ndako ya mokonzi." Mokonzi amonaki loboko oyo ekomaki, atako akokaki kotanga te oyo ekomamaki, mpe abangaki mingi na boye ete "matonga ya loketo na ye efungolamaki, mpe mabobongo na ye ebetaki moko na mosusu." Na kosololaka na bato ya mayele ya Babilone, alakaki moto nyonso oyo akotanga mpe akolimbola makomi ya maboko ete akosalama "mokonzi ya misato na bokonzi" -- tata na ye, Nabonide, kozalaka yambo atako na pansio mibu mingi mileki, mpe ye moko ya mibale lokola co-régent. Kasi ntango moto moko te akokaki kotanga to kolimbola mokanda yango mpe kaka mokonzi atungisamaki mingi te kasi bankolo na ye mpe babulunganaki, mokonzi-mwasi (mbala mosusu mama-mobokoli ya Belesasala), ntango ayokaki likambo yango, akotaki na ndako ya feti mpe asengaki mokonzi atungisama lisusu te kasi atinda kobenga Danyeale, oyo asalelaki Nebukadanesala na ndenge wana mpe alingaki sikoyo "kolakisa." ndimbola" mpo na Belesasala. Ntango bamemaki Danyeale, alimbolaki ndoto yango na ndenge ya mabe lokola elimboli, "Nzambe atángaki bokonzi na yo, mpe asilisaki yango; bamemi yo na kilo, mpe omoni ete ozali na eloko te; bokonzi na yo ekabolami, mpe epesameli na Bamede mpe Baperse," Bellshazar atako bongo apesaki mitindo ete Danyeale alata bilamba ya motane-bulé, monyololo ya wolo etia na nkingo na ye, mpe esakolamaki ete asengeli kozala mokonzi ya misato na bokonzi. Nzokande, butu wana ezalaki likambo ya mpasi. Mpo na kati na yango Belesasala abomamaki, mpe "Darius Momedede azwaki bokonzi" (v. 30-31).

Identité ya "Darius le Méde" etie problème na ba scripteurs na ba historiens. Dalio ezalaki nkombo oyo bato mingi bazalaki kobenga na Perse. Kasi na likambo oyo, babengaka ye "Momedede" lokola mpo na kokesenisa ye na bakonzi mosusu na nkombo ya Darius. Ezali lisusu na 11:1, mpe na 9:1, epai babengaka ye "Dariusi mwana ya Ahasueruse, ya momboto ya Bamede, oyo akómaki mokonzi ya Bakaladea." Mpe buku ya apochryphe Tobit elobeli "Ahasueruse mokonzi ya Media," oyo azalaki na eteni na kobebisa Ninive (14:15). Nzokande, bakanisaka ete Ahasueruse ya mikanda yango ezali te Ahasueruse ya Mokanda ya Estere, oyo ayangelaki Perse mpe Media (1:1-3), mpe endimami ete azalaki mokonzi ya Perse Xerxese I ya lisolo ya bato (486-465 liboso ya ntango na biso). Oyo ya nsuka azalaki mwana ya Dalio I, Monene (522-486 L.T.B.), oyo elobelami na Ezela 4:5; 5:6-7; 6:1; Hagai 1:1; Zekalia 1:1, mpe ya Atossa, mwana mwasi ya Sirise II, Monene (559-530 L.T.B.), oyo elobelami na 2 Ntango 36:22-23; Ezela 1:1-4, 7-8; 5:13-17; 6:3; Yisaya 44:28; 45:1; Danyeale 1:21; 6:28; 10:1 -- bango mibale bazalaki bakonzi ya Perse. Na boumeli ya mwa ntango nsima ya boyokani ya Bamede mpe Baperse, Bamede bazalaki makasi koleka, mpe nkombo na bango elobelamaki liboso, kasi na mikolo ya Sirise Monene Baperse bakómaki makasi koleka mpe nkombo na bango elobelamaki liboso, lokola na Buku ya Estere.

Lokola tozali kaka na biteni mpe biteni ya nsango na makomi mpe na lisolo ya mokili, mpe ekoki te na makambo mosusu mpo na kosangisa yango na ndenge ya kosepelisa, makanisi ya bato

etondi mpe ekesana. Likanisi moko oyo endimami mpenza ezali ete Dalio Momedé mpe Sirise Monene bazalaki moko, ntango mosusu bazalaki kobenga bango na nkombo moko mpe ntango mosusu na nkombo mosusu. Etongami mingimingi na likambo oyo ete Mandane, mwana mwasi ya Astyages, mokonzi ya Bamede (585-550 liboso ya ntango na biso), abalaki Cambyses I, mokonzi ya Baperse (600-559 liboso ya ntango na biso), mpe ete Cyrus II, mokonzi ya Perse (559-530 liboso ya ntango na biso), azalaki mwana na bango, ndambo ya Perse mpe ndambo ya Mede. Yango wana, bato bakanisaka ete yango elimboli ete ntango babengaki ye Dalio baponamaki mpe lokola Momedé mpo na kokesenisa ye na bakonzi mosusu ya Perse oyo bazalaki na nkombo Dalio kasi bazalaki bato ya Mediane te mpe ya Perse. Likanisi oyo ezali mpe kotalela Ahasueruse na Danyele 9:1, tata ya Dalio, lokola nkombo mosusu ya Astyages, nkoko ya Sirise Monene ya Media, oyo emonani ete ezali solo. Kutu, nyonso wana emonani mpenza ete ekoki kondimama, longola kaka likambo moko: etaleli te bokeseni oyo Danyele asalaki kati na boyangeli ya Dalio (Momedé) mpe boyangeli ya Sirise Moperse (6:28), mpe emonani ete oyo ya liboso ezalaki liboso ya oyo ya nsuka.

Basusu bakolinga koboya sango ya Danyele lokola ezali ya sikisiki te, mpe ete ezalaki kaka na Dalio moko te Momedé -- lokola moko te alobelami na nkombo wana na lisolo ya mokili. Kasi, etelemelo ya Danyele ezalaki na boye ete asengelaki koyeba malamukoleka ndenge bato oyo batyolaka ye bakoki koyeba na ntango oyo kaka na biteni ya nsango oyo ekiti epai na biso mpo na kosangisa yango. Mpe ezali na likambo mosusu oyo ebongi mpenza kotalela.

Ya liboso, balobi ete bakomi ya kala ya mambi ya kala, Xenophone, Hérodote, mpe Berose balobelaki kokweya ya Babilone boye: "Sire apesaki nzela na Efrate na nzela ya sika, mpe, na kotambwisama na bato mibale oyo batikaki mboka, atambolaki pembeni ya mbeto ya kokauka mpo na kokota na engumba, wana bato ya Babilone bazalaki kopumbwapumbwa na feti ya banzambe na bango." Ya mibale, balobaka ete makomi oyo mazwamaki na ntango oyo euti koleka kala mingi te mazali koloba ete basoda ya Perse oyo bazalaki kotambwisa Gobrias bazwaki Babilone kozanga etumba, ete abomaki mwana ya mokonzi (oyo azalaki Belesasala, mpe mokonzi mosusu), mpe Sirise akotaki na nsima. Ya misato, bato mingi bakanisaka ete Dalio azalaki Gobrias, oyo bapesaki nkombo na bitanda ya Babilone lokola molongi ya Babilone; mpo Josèphe alobi ete Darius oyo azalaki mwana ya Astyages (oyo azalaki Momedé), mpe azalaki na nkombo mosusu kati na Bagreke (Antiquities, X, 11:4). Lisusu na boyokani yango moko abengi ye ndeko ya Sirise, oyo ezalaki solo soki azalaki mwana ya Astyages, mpamba te Sirise azalaki mwana ya mwana ya Astyages, ndenge emonisami na paragafe oyo ezali awa na likoló mpo na bokonzi ya Hérodote, moto ya kala ya mayele na makambo ya kala. Yango wana, Dalio akoki kozala yaya ya Sirise mpe moko ya bakonzi ya basoda na mampinga na ye mpe lokola azalaki bongo, akambaki mpo na Sirise mampinga oyo elongaki Babilone -- lisusu azwaki bokonzi mpe ayangelaki mpo na Sirise ntango oyo ya nsuka azalaki na mosala mingi na bitumba na ye ya nordi mpe ya westi.

Atako ezali na mwa makanisi te, makambo oyo tolobeli awa na likoló ezali bobele likambo oyo ekoki kosalema te kasi ezali mpe na ntina mingi, mpe ekoki kutu ntina oyo balobelaki mbula ya Dalio oyo, mbala mosusu, ezalaki monene koleka oyo ya Sirise. Na ba solutions nionso oyo e proposer, ezali explication ya pete oyo eyebani na mokomi oyo nde e expliquer mingi, soki ezali

ya solo. Yango wana epesami lokola hypothèse oyo ekoki kozala mingi kino mpe longola se soki endimisami te na bilembeteli oyo ekoya naino te na likebi ya mokomi ya banote oyo.

Mokapo 6: Dalio asepelaki kotya bokonzi (ya Bamede mpe Baperse, oyo esangisi lelo Babilone). 120 "satraps" (to ba gouverneurs provinciaux), mpe likolo na bango ba présidents misato, oyo Daniel azalaki moko na bango. Danyeले akómaki "mokeseni koleka bakambi mpe basátrape, . . . mpe mokonzi akanisaki kotya ye na bokonzi mobimba." Yango ememaki na zuwa mpe na mayele mabe mpo na ye, mpe na kokosa mokonzi mpo abwaka ye na libulu ya bankosi. Kasi abatelamaki na bonzambe, mpe mokonzi na nsima abwakaki bafundami na ye mpe mabota na bango na libulu ya nkosi, epai bazwaki mpasi, oyo bakanisaki mpo na Danyeले. Kokende mosika, Dalio akomaki mobeko epai ya bato nyonso ya bokonzi na ye ete "na boyangeli nyonso ya bokonzi na ngai bato bazali kolenga mpe kobanga liboso ya Nzambe ya Danyeले." Mpe "Daniele azwaki bomengo na bokonzi ya Dalio, mpe na bokonzi ya Sirise Moperse."

Mokapo 2

BELSHAZZAR NA YE

Mokapo 7 : Na mobu ya yambo ya bokonzi ya Belesasala, co-regent ya Babilone (mbala mosusu 556-55 liboso ya ntango na biso), Danyeले alotaki ndoto mpe bimonaneli ya sipesiale oyo atyaki na mokanda. Ezalaki na ntina ya makonzi minei oyo Nebukadanesala alotaki na ntina na yango (Mokapo 2) -- elingi koloba, bokonzi ya Babilone, ya Medo-perse, ya Grèce, mpe ya Loma. Na ndoto ya Danyeले bamonisamaki lokola banyama minene minei -- ankosina mapapu ya mpongo; urse moko; nkoi oyo ezalaki na mapapu minei ya ndeke na mokongo; mpe ya minei oyo nkombo na yango etángamaki te kasi elobelami lokola "ya nsomo mpe ya nguya, mpe ya makasi mpenza, na mino minene ya ebende; . . . mpe ezalaki na maseke zomi." Bazali mpe kolimbolama lokola bawutaki "uta na mbu" (v. 3) -- emonani ete "mbu monene," to Méditerranée (v. 2).

Danyeले atalaki kino kiti ya bokonzi etiamaki (to, ebwakama na nse [KJV]) "mpe moko ya kala ya mikolo afandaki," oyo "kita na ye ya bokonzi ezalaki milinga ya móto, mpe bapine na yango ezalaki kozika móto" -- lokola likalo ya móto -- "mpe ebale ya móto ebimaki mpe ebimaki liboso na ye." Asalelamaki na "bankóto ya bankoto," mpe liboso na ye etelemaki "nkóto zomi mbala nkoto zomi". "Esambiselo etiamaki, mpe mikanda efungwamaki." Danyeले akobaki kotala "kino nyama [emonani ete ya minei] ebomamaki, mpe nzoto na yango ebebisamaki, mpe epesamaki mpo na kotumbama na móto." Bokonzi ya banyama mosusu "elongolamaki: nzokande bomoi na bango eumelaki mpo na eleko moko mpe mwa ntango." (Elingi koloba ete moko na moko ya makonzi misato ya liboso oyo elandaki ezwamaki na mokitani na yango mpe ekobaki lokola eteni ya makonzi yango, ata na bokonzi ya Loma.)

Na bimonaneli na ye ya butu, Danyeले amonaki mpe moko lokola mwana ya moto koyaka na mapata ya lola, amemami liboso ya bato ya kala ya mikolo, mpe bapesaki ye "bokonzi, mpe nkembo, mpe bokonzi, ete bato nyonso, bikólo, mpe minoko nyonso básalela ye: bokonzi na ye ezali bokonzi ya seko, oyo ekoleka te, mpe bokonzi na ye oyo ekobebisama te." Yango ekokani na bokonzi oyo Nzambe ya lola asengeli kotya mpe komonisama na ndoto ya

Nebukadanesala na libanga oyo ekatamaki na ngomba oyo ezangi maboko, kobetáká mpe kobebisa ekeko oyo ezali elilingi ya makonzi minei oyo tolobeli awa na likoló, ekokóma ngomba monene oyo etondisaki mabele mobimba, mpe yango moko ekobebisama ata moke te (Mokapo 2).

Na moko ya bimonaneli ya Danyeale "lisambisi etiamaki" (v. 10), mpe na mosusu, elobamaki ete "kosambisama ekotia" (v. 26); kasi makambo oyo ezali na kati ya lisolo yango emonisi ete ekanamaki te mpo na kosambisama ya nsuka na nsuka ya mokili. Na makambo nyonso mibale emonani ete ezalaki esambiselo mpo na nyama ya minei, mpo na "kolongola bokonzi na ye, kosilisa mpe kobebisa yango kino na nsuka" mpe kopesa "bokonzi mpe bokonzi, mpe bonene ya makonzi oyo ezali na nse ya lola mobimba . . . epai ya bato ya basantu ya Oyo-Aleki-Likoló: [oyo] bokonzi na ye ezali bokonzi ya seko, mpe bokonzi nyonso ekozala kosalela mpe kotosa ye." (v. 26-27).

(Engebene na Chronique ya Nabonide, "apesaki mampinga mpe bokonzi" ya Babilone na Belesasala pene na mobu 556 liboso ya ntango na biso, ntango ye moko asalaki kampanye na katikati ya Arabie -- epai wapi atikalaki mpe mibu mingi mpe azalaki mbala mingi te, soki ata mokolo moko te, na Babilone yango moko. Ekomonana lokola, na yango, ete Danyeale atángi dati ya boyangeli ya Belshazar uta ntango oyo touti kolobela.)

Mokapo 8: Na mobu ya misato ya bokonzi ya Belesasala (pene na mobu 554-53 liboso ya ntango na biso), Danyeale azwaki emonaneli mosusu -- ya mpate-mobali mpe ntaba-mobali - oyo elimbolamaki na Gabriele. Mpate-mobali yango, oyo ezalaki komonisa bokonzi ya Bamede mpe ya Baperse, ezalaki na maseke mibale, moko ezalaki komonisa Bamede, mpe mosusu, oyo ezalaki komata na nsuka mpe ezalaki likoló koleka, ezalaki komonisa Baperse. Mpe ntaba-mobali, oyo ezalaki komonisa bokonzi ya Bagreki, esilikaki mpo na mpate-mobali yango na nkanda oyo ekoki kolonga te, ebukaki maseke na ye nyonso mibale, ebwakaki ye na nse mpe enyataki ye. Na nsima ntaba-mwasi, oyo emonani lokola ete ezalaki kaka na liseke moko mpo na kobanda -- monene (kati na miso na ye) -- amikumisaki mingi mpenza; mpe ntango azalaki makasi, liseke monene ebukanaki mpe maseke minei mosusu ya lokumu ematamaki na esika na yango epai ya mipepe minei ya lola. Liseke monene (mokonzi ya liboso ya bokonzi ya Grèce [v. 21] ezali polele ete azalaki Alesandala Monene, oyo alongaki Medo-Perse. Mpe maseke minei yango ezalaki komonisa makonzi minei oyo bokonzi na ye ekokabolama kati na basoda na ye minei nsima ya liwa na ye (323 liboso ya ntango na biso) -- Macédoine mpe Grèce kokende na Cassander (nsima ya liwa ya tata na ye, Antipater, 319 L.T.B.); Thrace, mpe na nsima Asie Mineure, kino na Lysimachus (323 mpe 301, na kolandana; Siri mpe Est mobimba, kino na Séleucus (312 liboso ya ntango na biso); mpe Ezipito mpe Libye, kino na Ptolémée (323 liboso ya ntango na biso).

Eteni ya katikati ya mokapo (v. 9-14) epesameli na mwa liseke oyo ebimaki na moko ya bokabwani ya bokonzi ya Alesandala, oyo ekómaki monene mpenza na ngámbo nyonso, bakisa mpe "mokili ya nkembo" (Palestine), oyo elobelami lisusu bongo na 11:16,41 (tala Yilimia 3:19; Ezekiele 20:6,15). Neti, liseke yango ezalaki Antiochus Epiphane, mokonzi ya Siri (175-163 L.T.B.), mpe mwana ya mwana ya Séleucus I, oyo tolobeli na paragrafe oyo tolobeli awa na likoló

kaka lokola Séleucus). Antiochus oyo amekaki kokómisa Yudea lokola Bagreke mpe koboma Lingomba ya Bayuda. Na yango, makomi elobi ete liseke oyo emikómi monene ata liboso ya "mokonzi ya mampinga" (emonani ete Yehova), mpe "elongolaki epai na ye mbeka ya kotumba oyo ezalaki ntango nyonso, mpe esika ya esika na ye mosantu ebwakama." Mpe moyambi [Ebr. bato ya basantu] epesamaki na yango [liseke] elongo na mbeka ya kotumba oyo ezalaki ntango nyonso na nzela ya kobuka mobeko [mpo na lipengwi ya Bayuda mosusu nsima ya bozongi uta na boombo na Babilone (tala Makabe 1:11-15)] mpe ebwakaki solo na mabele, mpe esalaki esengo na yango mpe ezwaki bomengo." Yango esengelaki kozala mpo na "mpokwa nkóto mibale na nkama misato mpe tongo" (ezala mikolo 2300 to soki te 1150, mwa mokuse ya mbula nsambo to soki te 3 1/2 -- mbala mosusu kino na ntango oyo Yudasí Makabe, molingami ya mboka akokaki kozwa lisusu Yelusaleme, kopetola esika mosantu (tempelo), mpe kobulisa yango lisusu mpo na losambo ya momeseno pene na mobu 164 liboso ya ntango na biso

LISAKOLI: Likanisi ya nsuka emonani lokola esepelisami na lisolo ya Buku ya 1 Makabe, oyo kati na yango chronologie ekomami na ndenge ya bokonzi ya Bagreke -- elingi koloba, uta na kobongisama lisusu mwa bambula nsima ya liwa ya Alesandala Monene mpe ebandeli ya bokonzi ya Séleucide, elongo na Séleucus I (312 liboso ya ntango na biso). Elobi ete Antiochus Epiphane akomaki mokonzi na mobu ya 137 ya bokonzi ya Bagreke (Mokapo 1:10), to mobu 175 liboso ya ntango na biso; ete akotaki na Yelusaleme mpe bapunzaki biloko esika mosantu na mbula ya 143 (1:20-28), to mobu 169 liboso ya ntango na biso; ete akotaki lisusu na mobu ya 145 (167 liboso ya ntango na biso), na mbala oyo kobebisaka esika mosantu mpe kosukisa makabo ya kotumba, mpe bongo na bongo, mwa ntango liboso ya sanza ya Kisileve, ntango na mokolo ya 15 etumbelo moko ya nsani ya bapakano etongamaki likoló ya etumbelo ya Bayuda mpe na mokolo ya 25 bambeka ya bapakano epesamaki likoló na yango (1:29-64); mpe ete na mokolo ya 25 ya Kisileve na mobu ya 148 (164 liboso ya ntango na biso), Yudasí Makabe mpe bandeko na ye bakokaki kokota na Yelusaleme, kopetola esika mosantu, kobulisa yango lisusu, mpe kozongisa losambo ya Bayuda oyo eyokani na mibeko (4:36-61) -- likambo oyo eleki mbula misato nsima wana esika mosantu ebebisamaki mpo na mbala ya liboso.

Mokapo 9 : Na mobu ya yambo ya Dalio mwana ya Ahasueruse, ya momboto ya Bamede (tala 5:31), oyo elingaki kobanda na mobu 538 liboso ya ntango na biso, mibu 68 sima ya bobengani Danyeke mpe bato mosusu na Babilone, asosolaki uta na "mikanda" (emonani ete 2 Ntango 26:21; Yilimia 25:11-12; 29:10) ete bokangami ekozala mpo na mibu 70, to bobele mibu mibale lisusu soki esengeli kotangama uta na bobengani ya Danyeke ye moko oyo, lokola mokanda elobi, ezalaki ya motango monene te kasi bobele ya bilenge "ya momboto ya bokonzi mpe ya bato minene" (1:3-4) -- elobelami te ezala na Yilimia to na 2 Mikonzi na mokanda na bango ya bobengani bato ebele.

Lisolo ya Yilimia etáangi boye: "Oyo ezali bato oyo Nebukadanesala amemaki na boombo: na mbula ya nsambo [957 L.T.B.] Bayuda nkóto misato mpe ntuku mibale na misato; na mbula ya zomi na mwambe ya Nebukadanesala [586 L.T.B.] amemaki bato nkama mwambe na ntuku misato na mibale na Yerusaleme; Nebukadanesala [581 liboso ya ntango na biso] Nebuzaradane mokonzi ya bakengeli amemaki na boombo ya Bayuda bato nkama nsambo na ntuku minei na mitano: bato nyonso bazalaki nkoto minei na nkama motoba" (Yilimia 52:28-30).

Na 2 Mikonzi lisolo ezali ndenge moko kasi na bokeseni oyo esengeli koyeba. Na esika ya mbula ya nsambo ya bokonzi ya Nebukadanesala lokola na lisolo ya Yilimia, 2 Mikonzi ezali na mbula ya mwambe (24:12). Moko akoki kotanga uta ebandeli ya mobembo, mosusu uta na nsuka na yango. Lisusu, na esika ya bakangami 3.023 ya Yilimia oyo bakangami, 2 Mikonzi epesi "nkoto zomi" (24:14-16) -- lisolo ya Yilimia "mbala mosusu esangisi kaka baye bazali na ntina mingi." Lisusu, na esika ya mbula ya zomi na mwambe ya bokonzi ya Nebukadanesala lokola na Yilimia, 2 Mikonzi ezali na mbula ya zomi na libwa (25:8-12) -- na ndimbola moko oyo ekoki kosalelama. Mpe bopunzi oyo Yilimia asali na mobu ya ntuku mibale na misato ya Nebukadanesala, 2 Mikonzi elobeli dati te mpe elobeli te na motango bato 745 oyo Yilimia alobi ete bakangamaki na Nebuzaradana. Lisusu, na motango mosusu oyo Nebukadanesala amemaki epai ya Nebukadanesala na Ribla, biro monene na ye ya westi na Siri, oyo abomaki bango kuna, 2 Mikonzi etangi 72 (25:18-21), nzokande Yilimia atangi 74 (52:24-27).

Ntango Danyele asolaki ete eleko ya bowumbu ya Bayuda mpe ya "bitika ya Yelusaleme" ezalaki kobelega na nsuka, atyaki elongi na ye "epai ya Nkolo Nzambe, mpo na koluka na losambo mpe na mabondeli, na kokila bilei mpe na saki mpe mputulu," koyambolaka masumu ya bato na ye oyo bazalaki na mokumba ya bokangami na bango, kobondelaka Nzambe atika nkanda na ye mpe alimbisa, mpe mpo na bolamu ya Nkolo ye moko asala elongi na ye kongenga likolo ya esika mosantu na ye oyo na ntango wana ezalaki mpamba (v. 3-19).

Mpe ntango azalaki naino koloba na losambo, Gabriele, oyo Danyele amonaki liboso na emonaneli (8:16), ayaki kolakisa ye na ntina ete mibu ntuku nsambo na ntango wana ekomaki na nsukaasukisaki te makambo nyonso oyo ezwamaki na mibeko mpo na bato na ye. Na esika na yango, pɔsɔ ntuku nsambo (oyo bato mingi bandimaka ete elimbolaka pɔsɔ ntuku nsambo ya bambula to mbula 490) epesamaki naino mibeko likoló na Yisalaele mpe engumba mosantu, (1) mpo na kosilisa kobuka mibeko, mpe (2) mpo na kozongisa boyokani mpo na masumu, (3) mpo na komema boyengebene ya seko, (4) mpo na kotya elembo na emonaneli mpe esakweli, mpe (5) mpo na kopakola Esika Bosantu (emonani ete Masiya). Kobanda na kobima ya etinda ya kozongisa mpe kotonga Yelusaleme kino na Mopakolami, Mokonzi (emonani ete Klisto), ekozala na baposo nsambo mpe baposo 62 (motango mobimba ya baposo 69, to mibu 483) -- mpe engumba ekotongama solo, atako na ntango ya mpasi (mpo na botemeli ya banguna oyo eumelaki mingi, oyo elimbolami na Ezela mpe Nehemia). Mpe nsima ya baposo 69, na katikati ya poso ya nsuka (to mibu nsambo), Mopakolami akokatama, mpe akosala ete mbeka mpe mbeka esila (ekozala na ntina te nsima ya mbeka na ye moko). Na poso wana oyo akokatama, Mopakolami akosala kondimana ya makasi na bato mingi -- mbala mosusu kolobela Boyokani ya Sika na nzela ya makila na ye moko, oyo ekopesama na ekolo ya Bayuda na boumeli ya pene na mibu 3 1/2 yambo ya kosakolama nokinoki na mokili ya bapakano lokola. Mpe nsima ya nyonso wana, bato ya mokonzi (mbala mosusu Baloma na nse ya Tito lokola mokonzi, oyo na nsima akokóma mokonzi ya bokonzi ya Loma) bakoya mpe bakobebisa engumba yango (Yelusaleme), likoló ya lipapu ya makambo ya nsɔni oyo ekosala ete ezala mpamba, ata tii na nsuka mobimba oyo ekanamaki mpo na yango -- mbala mosusu kolobela kobebisama ya Yelusaleme na mobu 70 ya T.B bobebisi, kolobelaka "eloko ya nsɔni ya libebi oyo elobelami na nzela ya mosakoli Danyele" (Matié 24:15).

Esengeli koyeba ete baposo 70 esengelaki (1) kobanda na kobima ya etinda ya kozongisa mpe kotonga lisusu Yelusaleme mpe (2) kokabolama na bileko ya nsambo, 62, mpe na -- to mibu 49, mibu 434, mpe mibu nsambo.

Ezalaki na mibeko minei oyo bakonzi misato ya Perse bapesaki mpo na kozonga ya Bayuda oyo bazalaki na boombo mpe kotonga lisusu tempelo mpe Yelusaleme: (1) Na Siruse Monene, 536 liboso ya ntango na biso (Ezela 1:2-4; 2 Ntango 36: 22-23); (2) Na Dalio Monene, (Hystaspes), mobu 519 liboso ya ntango na biso (Ezela 6:1-12); (3) Na Artazerese Longimanus (458 to 457 L.T.B.), (Ezela 7:7, 11-26); Na Artaserzese lisusu, 445 liboso ya ntango na biso (Nehemia 1:1; 2:1-8).

Soki tobandi na mobu 26 ya Klisto, mobu ya batisimo ya Klisto, kopakolama na Molimo Mosantu, mpe bobandi na Yisalaele lokola Mwana ya Nzambe, Yoane 1:31-34 (ntango azalaki na mibu 30, Luka 3:21-23, mbotama na ye ezalaki na sima te koleka 4 liboso ya ntango na biso engebene na manaka na biso ya Grégoire), mpe totanga nsima mibu 483 (sambo bakisa 62). baposo ya bambula), tokomi na mobu 457 liboso ya ntango na biso, mobeko ya liboso ya Artaserzese (mwana mobali ya mwasi ya Mokonzi-mwasi Estere, ya Buku ya Estere). Ezali mpe mpenza solo ete Klisto abakamaki na ekulusu nsima ya pene na 3 1/2; bambula ya mosala ya moto ye moko, to na katikati ya poso ya 70 ya Danyele, ntango akosala "koyokana makasi elongo na bato mingi." Lokola mbano ya liwa na ye akomaki "moyokanisi ya kondimana ya sika" (Baebele 9:15), mpe esakolamaki mingi epai ya Bayuda mibu 3 1/2 oyo etikali ya "poso" ya 70, mwa moke nsima na yango epesamaki na bapakano lokola mpe Bayuda -- "na Moyuda liboso, mpe lisusu na Mogreke" (Baloma 1::16).

Mpo na oyo etali "baposo nsambo" ya yambo ya mibu ntuku nsambo (mbula 49 ya yambo), ezalaki na eleko wana nde botongi lisusu ya tempelo mpe ya Yelusaleme, bakisa mpe bifelo na yango, esalemaki (atako ebandaki liboso) -- mpe ezalaki solo na kati ya ntango ya mpasi, na retard moko nsima na mosusu mpo na botemeli ya ba voisins. Tempelo yango moko esilaki na "mbula ya motoba ya bokonzi ya mokonzi Dalio" (Ezera 6:15), na mobu 516 liboso ya ntango na biso, kasi engumba yango mpe bifelo na yango ezalaki kaka mbula 72 na nsima, nsima ya "mbula ya ntuku mibale ya mokonzi Artaserzeze" (Nehemia 2:1-8) -- na mobu 444 liboso ya ntango na biso na mokolo ya 25 ya sanza Elul (6:15), sanza ya motoba ya mbula, oyo ekokani na ndambo ya sanza ya Augusto-Setembe na biso.

Mokapo 10: «Na mbula ya misato ya Sirise mokonzi ya Perse likambo moko emonisami epai ya Danyele,» oyo etali "etumba monene" (v. 1-2). Mpe Mikapo 10, 11, mpe 12 ezali occupé na yango. Mokolo yango elingaki kozala mobu 534 liboso ya ntango na biso, mbula mibale nsima ya etuluku ya liboso ya Bayuda kozonga na mboka na bango na nse ya Ezela, mpe babandaki kokutana na bantango ya mpasi oyo balobeli na 9:25. Eteni oyo ezali ndambo ya kobakisa na Mikapo 8 mpe 9, mpe ezali kokotisa makambo ya mikemike na oyo etali Bokonzi ya minei, kokolisa makambo mosusu ya Mokapo 7. Anzeli atindami epai ya Danyele "mpo na kosala ete ososola nini ekoyela bato na yo na mikolo ya nsuka; mpo na bimonaneli naino mpo na mikolo mingi" (10:14).

Buku ya Biblia ya Halleyalobi ete na emonaneli oyo ya nsuka "Nzambe atombolaki voile mpe alakisaki Danyele mwa makambo ya solo ya mokili oyo emonanaka te -- matata oyo ezalaki koleka kati na mayele oyo eleki ya bato, ya malamumu mpe ya mabe, na koluka kopekisa botamboli ya bikolo, mosusu kati na yango kolukaka kobatela bato ya Nzambe. Mikaele azalaki anzelu mobateli ya Yisalaele (13-21). Anzeli moko oyo nkombo na ye eyebani te asololaki na Danyele. Grèce ezalaki na anzeli na ye (20), mpe bongo esalaki Perse (13, 20).

Mokapo 11: Anzeli oyo nkombo na ye te oyo asololaki na Danyele alobaki lisusu: "Mpe sikawa nakolakisa yo bosolo. Tala, bakonzi misato bakotelema na Perse; mpe ya minei akozala na bozwi mingi koleka bango banso: mpe ntango akokóma makasi na nzela ya bozwi na ye, akolamusa bato nyonso mpo na kobundisa bokonzi ya Grèce" (v.2). Yango elobamaki na mbula ya misato ya...Siruse mokonzi ya Perse (10:1). To 534 L.T.B., ntango azalaki naino na mbula minei mpo na koyangela, mpe asengeli kozala moto ya liboso kati na misato. Bato mibale oyo bakolanda ye bakozala Cambyse II (530-522 liboso ya ntango na biso) mpe Darius Hystaspes (522-486 liboso ya ntango na biso). Ya minei ekozala Xerxes I (486-465 liboso ya ntango na biso), oyo aleki na bozwi mpe na nguya mingi koleka bakonzi ya Perse -- mbala mosusu Ahasueruse ya Buku ya Estere. Akotaki na Grèce kasi alongaki ye na Salami (480 liboso ya ntango na biso). Oyo ezalaki ata moke te nsuka ya Bokonzi ya Perse, kasi etyaki yango na bokiti mpe Grèce na bomati kino na nsuka, Perse ekweyaki na maboko ya mokonzi ya Grèce Alesandala Monene na mobu 330 liboso ya ntango na biso

Verse 3 mpe 4 elobeli Alesandala Monene mpe bokonzi na ye ya Gréki, elobi ete: "Mpe mokonzi moko ya nguya akotelema, oyo akoyangela na bokonzi monene, mpe akosala engebene mokano na ye. Mpe ntango akotelema, bokonzi na ye ekobukana, mpe ekokabwana epai na mipépe minei ya likoló, kasi epai na bana na ye te, mpe engebene bokonzi na ye oyo ayangelaki na yango, mpo bokonzi na ye ekozala te." elongolami, ata mpo na basusu longola se oyo." Ndenge toyekolaki yango na oyo etali Mokapo 8 (talá mpe lok. 8 ya banoti yango), ntango Alesandala Monene akufaki na mobu 323 liboso ya ntango na biso, bokonzi na ye ezwaki te na bakitani kasi ekabolamaki na basoda na ye oyo bazalaki na makoki mingi. Moko na yango ezalaki Séleucas I Nicator, oyo ayambaki Syrie mpe Est mobimba, oyo abandisaki Dynastie Séleucide, oyo eumelaki tii na mobu 63 liboso ya ntango na biso, ntango Baloma bamemaki yango na nsuka. Oyo alandaki ablest ezalaki Ptolémée, oyo ayambaki Egypte na Libye mpe a établir Dynastie Ptolémée, membre ya suka na yango ezalaki Cléopâtre VII oyo ayebani mingi, oyo amibomaki na esika ya ko supporter humiliation ya kobima na procession ya triomphale ya Rome sima ya kolonga Egypte na 30 avant J.C. Ba généraux respectifs oyo mpe ba dynasties na bango bazalaki ba rivaux minene mingi ya tango wana, moko na moko koluka kozwa bokonzi ya mosusu -- kozanga ete alonga mobimba -- mpe kaka mbala mingi te kozala baninga. Yudea moke ekangamaki na katikati, ndambo ya ntango ezalaki koyangelama na Ezipito mpe ndambo ya ntango na Syrie -- atako na ndenge ya géographie ezalaki eteni ya Syrie. Mpo na ye, bakonzi ya Siri bazalaki bakonzi ya nördi mpe baoyo ya Ezipito bazalaki bakonzi ya sudi, ndenge eteni oyo etikali ya mokapo yango emonisi yango.

Na molongo 5, balobeli "mokonzi ya sudi," elobi ete "akozala makasi," mpe "moko ya bakonzi" (elingi koloba, mosusu ya bakonzi ya basoda ya Alesandala Monene, elingi koloba,

Séleucus), oyo akomaki "mokonzi ya nördi," mpe "akozala makasi likolo na ye" (likolo ya Ptolémée, "mokonzi ya sudi"). Lisusu, na Verse 6, balobi ete "na nsuka ya bambula bakomisangisa esika moko" (elingi koloba, bakonzi na bango ya bokonzi ekosangana), kasi mpenza te mpo na litomba ya bango mibale. Mpe kobanda na Verse 7 tii ata na Verse 36, bitumba na bango esakolami na bosikisiki ya kokamwa mpenza na boye ete bato ya ntembe baboyaka kondima ete ekomamaki liboso ya likambo yango. Biblia ya Halley Buku ya malako ekómisi malamumu mpenza na ndenge ya kokamwa ntina ya lisolo ya maloba mpe bafraze ya ntina na boye ete ezali kobimisama lisusu awa, ndenge elandi (kobanda na Verse 6):

"Mwana mwasi" (6): Berenice, mwana mwasi ya Ptolémée II, bapesaki ye na libala na Antiochus II [ya nord], mpe babomaki ye.

"Lisasi ya misisa na ye" (7): Ptolémée III, ndeko ya Bérénice, mpo na kozongisa mabe, akotaki na Syrie, mpe alongaki monene (8).

"Bana mibali mibale" ["bana na ye", na makomi ya biblia] (10): Séleuca III mpe Antiochus III. (11-12): Ptolémée IV alongaki Antiochus III na kobungisa mingi na etumba ya Raphia, pene na Ezipito (217 liboso ya ntango na biso). (13): Antiochus III, nsima ya mbula 14, azongaki na limpinga monene mpo na kobundisa Ezipito. (16): Antiochus alongaki Palestine. (17): Antiochus apesaki mwana na ye ya mwasi Cléopâtre na boyokani ya libala ya bokosi na Ptolémée V, na elikya ete na nzela na ye akozwa bokonzi ya Ezipito. Kasi atelemaki elongo na mobali na ye, (18-19): Antiochus na nsima akotisaki Asie Mineure mpe Grèce mpe alongamaki na mampinga ya Loma na Magnésie (190 liboso ya ntango na biso). Azongaki na mabele na ye moko mpe babomaki ye.

"Moto oyo atyolami" (21-35): Antiochus Epiphanes. (21): Mosangoli ya libula oyo azali na lotomo te, azwaki kiti ya bokonzi na bokosi. (22-25): Amikómisaki nkolo ya Ezipito, ndambo na makasi mpe ndambo na bokosi ya mayele mabe. (26): Ptolémée VI, mwana ya Cléopâtre, mwana ya ndeko ya Antiochus, alongaki na bokosi ya moto oyo azalaki koyangela. (27): Na nse yaelamba ya boninga Antiochus ná Ptolémée bazalaki kowelana na bokosi. (28): Kozonga na Ezipito Antiochus abundisaki Yelusaleme, abomaki bato 80 000, azwaki bato 40 000, mpe atekaki Bayuda 40 000 na boombo. (29): Antiochus akotaki lisusu na Ezipito. Kasi masuwa ya Loma ["masuwa ya Kitime"] etindaki ye azwa pansio. (30,31): Abimisaki nkanda na ye na Yelusaleme mpe abebisaki Tempelo. (32): Bayuda oyo bapengwi bazalaki kosalisa ye. (32-35): Makambo oyo bandeko ya elombe ya Makabe basalaki.

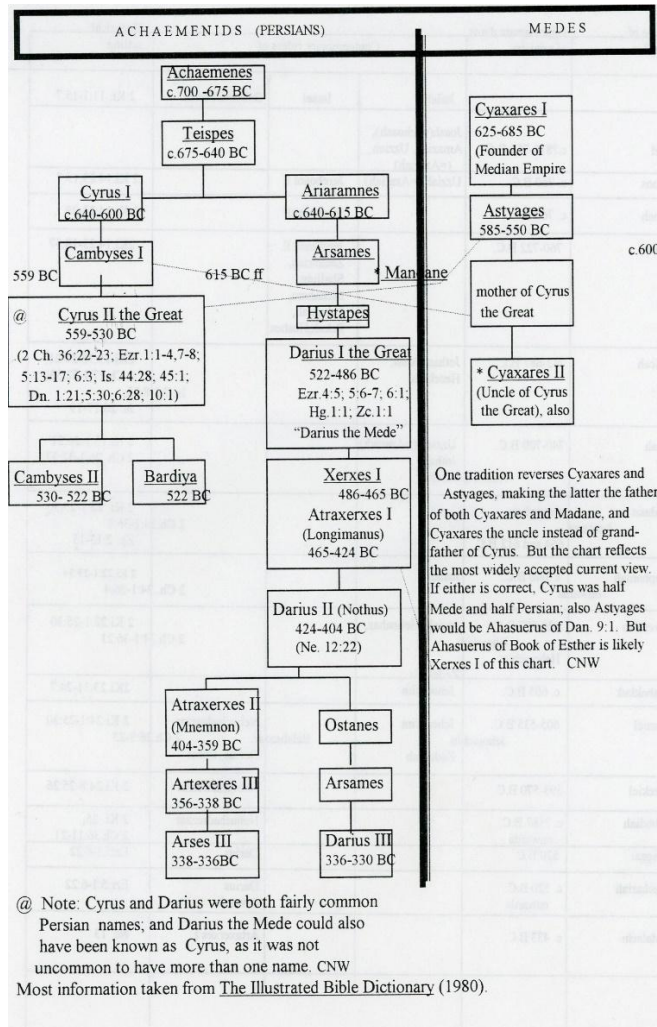
Verse 36-45 esili kozala puzzle monene mpo na bato oyo bayekolaka makambo. Komonisáká makanisi ndenge na ndenge, Halley atuni: "Antiochus Epiphanes? To Bozwi ya Mabele Mosantu ya Mohammed? To Antichrist? To nyonso misato?" Kasi esengeli te ete ezala moko to mosusu ya makambo yango. Contexte ezali kaka oyo ya matata kati na "Mokonzi ya sud" na "mokonzi ya nord", ebandaki na ebandeli ya mokapo. Donc, "ntango ya suka" ya Verse 35 mpe 40 ezali mbala mosusu kolobela nsuka ya bokonzi ya Bagreke ndenge elekaki epai ya Baloma -- na mobu 63 liboso ya ntango na biso longwa na Syrie mpe na mobu 30 liboso ya ntango na biso longwa na Ezipito -- soki te tii na nsuka ya Antiochus Epiphanes ye moko na

mobu 163 liboso ya ntango na biso Na yango, mbala mosusu baverse oyo tolubeli awa na likoló ezali bozongeli mpe ndimbola ya mikemike mingi ya mwa matata oyo Antiochus Epiphanes ya Siri asanganaki, mpe oyo esukaki na mpamba mpo na ye.

Mokapo 12: Kasi nsuka ya mokonzi nyonso elingi koloba te ete mosusu akoki kobima te. Mpe Mokapo 12 emonani lokola kotala sikawa, te na nsuka ya Antiochus Epiphane to ya bokonzi ya Bagreke, to kutu na nsuka ya bokonzi ya minei (bokonzi ya Loma) ya Mikapo 2 mpe 7, kasi na nsuka ya ntango yango moko -- ekoki kozala na bozongi ya botemeli ya nguya mpe kutu ya mokili mobimba na bato ya Nzambe, ntango ekosuka na mokuse na bokoti ya Nzambe, oyo ekolandama na général lisekwa mpe kosambisama ya nsuka, ndenge emonisami na Emoniseli 20:7-15 . Na mokapo ya 12 ya Danyele, tozali na «ntango ya suka» (v.4), «nsuka ya makamwisi oyo» (V.6), tango «ntango nionso ekosila» (v.7), «ntango ya suka» lisusu (v.9), pe «nsuka» (v.13). Ezali mpe na ntina koyeba na verse 4 ete na ntina na ntango ya nsuka "mingi bakokima mpo na mpe."fro, mpe boyebi ekobakisama" -- oyo ezali kolimbola lisanga oyo ezali kotambola mingi mpe bopanzani ya boyebi -- ezaleli ya ntango na biso koleka ya ntango mosusu nyonso kino sikawa.

Verse 11-12 ezali kolakisa biso mokakatano oyo ekoki kolonga te soki tomeki kosala manaka ya eschatologique uta na yango. Batangi boye: "Banda ntango likabo ya kotumba ya ntango nyonso ekolongolama, mpe ekotelemisa eloko ya nsomo oyo ekómisaka mpamba, ekozala mikolo nkóto moko na nkama mibale na ntuku libwa. Esengo na ye oyo."azelaka, mpe ekomi na mikolo nkoto nkama misato na mitano na ntuku misato." Motango moko ezali mibu misato bakisa mikolo 10, mibu misato mosusu bakisa sanza 8 1/2, na moko mokuse mpe mosusu molai koleka "ntango, ntango, mpe ndambo" ya V. 7, soki oyo ya nsuka ezali mibu 3 1/2 lokola esosolami mingi. Oyo ya nsuka esalelami awa mpe ndenge moko na Emoniseli emonani lokola ndimbola ya elilingi ya ntango ya minyoko monene ya bato ya Nzambe, kozanga ete ezala mpenza na mokano ya kolakisa eleko moko ya sikisiki ya boumeli Kasi, soki mokolo moko etángamaki lokola mbula lokola na makambo mosusu ya esakweli, lokola na Ezekiele 4:6, na verse moko (11) tolingaki kozala na mbula 1.290 mpe na verse mosusu (12) mbula 1.335 nsima ya ntango na biso. lokola nsuka ya liboso oyo ekoki kosalema, yango ekozongisa biso na mobu 696 nsima ya liwa ya Klisto lokola esika ya ebandeli na likambo moko, mpe yango emonani lokola ndimbola oyo ekoki kosalema mingi te mpe ata ekoki kosalema te, nzokande mpo na nini mituya yango mibale, oyo ekabwani na boumeli ya mikolo 45 (to mbala mosusu mbula)? probable te, kasi totikali naino na tango ya sikisiki te mpo na kobanda calcul na biso Soki tosali date ya yango uta tango Antiochus Epiphanes a profiner tempelo na Yelusaleme (168 a.C.), yango elingaki kokitisa biso kaka na 1122 AD mpe 1167 AD respectivement biso kino na mobu 1360 T.B. mpe 1405 T.B., respectivement. &c." Kopesaka ete lokola likoki, totikali kaka kozanga esika moko ya ebandeli ya ntango oyo ekoki koyebana lelo -- oyo ekoki kozala mpenza oyo ekanamaki!

Name of Prophet	Approximate dates of ministry	Contemporary rulers of			Historical setting
		Judah	Israel	Babylon/Persia	
Joel	c. 7810-750 B.C.	Josiah (= Jehoash), Amaziah, Uzziah (= Azariah)			2 Ki. 11:1-15:7
Amos	c. 760 B.C.	Uzziah (= Azariah)	Jereboam II		2 Ki. 14:23; 15:7
Jonah	c. 760 B.C.		Jereboam II		2 Ki. 14:23-29
Hosea	760-722 B.C.		Jereboam II Zechariah, Shallum, Menahem, Pekahiah, Pekah, Hoshea		2 Ki. 14:23-18:37
Micah	742-687 B.C.	Jotham, Ahaz, Hezekiah			2 Ki. 15:32-20:21; 2 Ch. 27:1-32:33; Is. 7:1-8:22; Je. 26:17-19
Isiah	740-700 B.C.	Uzziah (= Azariah), Jotham, Ahaz, Hezekiah			2 Ki. 15:1-20:21 2 Ch. 26:1-32:33
Nahum	between 664 and 612 B.C.	Josiah			2 Ki. 22:1-23:30 2 Ch. 34:1-36:1 Zp. 2:13-15
Zephaniah	c. 640 B.C. onwards	Josiah			2 Ki. 22:1-23:34 2 Ch. 34:1-36:4
Jeremiah	626-587 B.C.	Josiah, Jehoahaz, Hehoiachin, Zedekiah			2 Ki. 22:1-25:30 2 Ch. 34:1-36:21
Habakkuk	c. 605 B.C.	Jehoiachim, Zedekiah, Jehoiakim			2 Ki. 23:31-24:7
Daniel	605-535 B.C.	Jehoiachim, Jehoiachin, Zedekiah	Belshazzar	Nebuchadrezzar, Darius, Cyrus	2 Ki. 24:1-25:30 2 Ch. 26:5-23
Ezekiel	593-570 B.C.			Nebuchadrezzar	2 Ki. 24:8-25:26
Obadiah	c. 7587 B.C. onwards			Nebuchadrezzar	2 Ki. 25, 2 Ch. 36:11-21
Haggai	520 B.C.			Darius	Ez. 5:1-6:22
Zechariah	c. 520 B.C. onwards			Darius onwards	Ezr. 5:1-6:22
Malachi	c. 433 B.C.			Artaxerxes I	Nc. 13

ebimisamaki na zulunalo Millennial Harbinger ya Setembe 1830, oyo elobelaki lisolo moko ya Bokonzi ya Medo-Perse. Namikundolaki te ete Whelsey apesaki nkombo ya Cyaxares na bato mibale na esika ya moko -- moko tata mpe mosusu mwana ya Astyages. Namikundolaki makambo oyo alobaki mpo na mwana yango, kasi nasalelaki yango epai ya tata. Yango esalaki ete na ntina te mpe na libunga ezala na boyokani te na etanda mpe na banote mosusu oyo nasalaki likoló na yango. Whelsey asilaki mpenza kosala Astyages tata ya Mandane mpe Caxares II, kasi mpe mwana ya Cyaxares I.

Soki namikundolaki malamumu, nalingaki kaka te kosala annotation ete "Mandane abalaki Cambyses I, mpe akomaki mama ya Cyrus le Grand," kasi nalingaki kobakisa mosusu ete "Cyaxares = Darius le Méde = yaya ya Cyrus II, le Grand" -- na boyokani na Masolo ya Whelsey, mpe na bilembeteli mpe na bokebi nyonso nalakisaki bosukisi na ngai oyo tolobeliki likolo banoti, nkasa 5 b tii 7a.

Sikawa lokola nasosoli libunga na ngai mpe bondimi monene ya lisukulu ya Whelsey, nazali kolakisa biteni na yango, mpo na kolakisa lisolo na yango ya boyokani ya penepene kati na Sirise Monene mpe Darius Momedé, ata nsima wana Sirise ya Perse abwakaki ekanganeli ya Median ya tata ya Darius, Mokonzi Astyages. Mpo na kosala ete ezala mpasi te mpo na kolanda, bakopesa ba sous-têtes ya ebandeli na makomi minene. Lisusu, ntango mosusu maloba to bafraze ya kolimbola ekoki kokotisama na kati ya parenthèses. Konyata mpe ntango mosusu na kosalelaka makomi minene to makomi ya nse, oyo moko te na yango ezwami na ebandeli.

EXCERPTS YA MOKO YA BA LECTURES YA WHELSEY

1. MEDIA ezali te na karte ya Azia ya mikolo na biso. Kala ezalaki ampire moko monene, etandamaki zingazinga ya libongo ya sudi mpe ya westi ya Mbu Caspienne [na Ecbatana, Hamadan ya mikolo na biso, lokola mboka-mokonzi na yango]. Na esti, esika oyo babengaka Tartary, to Azia ya ntei etandamaki. Perse etyaki ndelo na yango na Sudi [na Susa, to Shusana, mboka-mokonzi na yango], mpe Asulia na Westi [na Ninive lokola mboka-mokonzi na yango]. [Babilone etyaki mpe ndelo na Perse, oyo ezalaki pembeni na yango ya sudi na westi, mpe Babilone ezalaki mboka-mokonzi na yango]. . . .

Na pole oyo eleki malamumu oyo ekoki kobwakama likoló na likambo yango, emonani ete Mede ezalaki na bato ya Madai, mwana ya Yafete, mwana ya Noa, mwa moke nsima ya kopalangana [uta na Babele]. Mokemoke ekolaki mpe ekómaki bokonzi monene, mpe nsukansuka ezwaki bokonzi na mozalani na yango oyo ezalaki na nguya mingi, Asulia, mpe etikalaki guvernema ya teritware na boumeli ya ntango molai. Ntango bokonzi ya Asulia ekabwanaki na nse ya Sardanapalus (L.T.B. 710), Media ekómaki lisusu na lipanda. Kobanda na ntango wana tii na ebandeli ya boyangeli ya Sirise [moperse], elekaki eleko ya mbula 176, kati na yango bakonzi mitano oyo balandaki. Dijoces azalaki mokonzi ya liboso. Phraortes, oyo ayangelaki mbula 22 mpe akweyaki liboso ya Ninive, azwaki esika na ye mpo na koluka kozongisa mabe mpo na liwa ya tata na ye.

Mwana na ye, Cyaxares [mobandisi ya Bokonzi ya Media], azongelaki mommekano ya libula, mpe nsima ya molongó ya bozwi ndenge na ndenge, na boyokani elongo na Nebukadanesala, mokonzi ya Babilone, azingaki Ninive, azwaki yango, mpe akitisaki na mabele monima wana monene ya molende mpe nkembo ya bato. Na nsima, amemaki mandoki na ye ya elonga na Sudi kino Ezipito elongaki Perse, mpe azongaki na Ecbactania [sic] na biloko minene oyo epunzamaki, mpe bakonzi oyo bakangamaki bazalaki kolanda ye.

Na nse ya mokonzi yango, Media ekómaki kofanda na bokonzi na yango ya libela mpe ya nguya. Cyaxares, nsima ya boyangeli ya mbula 40, atikaki kiti na ye ya bokonzi epai ya mwana na ye Astyages, oyo abengami na makomi Ahasueruse. Astyages apesaki mwana na ye ya mwasi Mandane na libala na Cambyses, mokonzi . . . ya Perse. Mbuma ya libala yango ezalaki Sirise oyo ayebani mingi, mokonzi oyo azangi mbeba koleka oyo lisoló ya kala ekoki komikumisa.

PERSIE: Kaka na sudi ya Media ezalaki na teritware monene oyo eyebani na mikili ya kala mpe ya mikolo na biso na nkombo Perse [lelo oyo babengaka yango Iran, oyo eyambaka mpe esika oyo kala ezalaki Media]. Ezalaki na ndelo na yango na Esti na Inde, na sudi na Bikonzi ya Asulia [ebongi mpenza kolobelama lokola ndelo na yango na Sudi na Golfe Persique mpe na Westi na bikonzi ya Asulia], etandamaki kino na bolai ya kilomètre 1 800, mpe na bonene ya kilomètre 1 000 [oyo ezali kolimbola bonene na yango lokola bokonzi nsima ya kokweisa yango Babilone (536 L.T.B.) . mpe kozwa ba domaines nionso ya minene oyo ba oyo ya suka bayangelaki].

Bayebisaki biso na makomi ete Perse, to Parase, ndenge Danyele abengaki yango, kala ezalaki kobengama Elama; mpe ete ezalaki na bato na Elama, mwana ya Seme, pene na ntango oyo Mede etondaki na bato na Madai, na kopalangana [uta na Babele].

Na ntango ya Abalayama, tozali kokuta Kedolaomere, mokonzi ya Elama, to ya Perse, mokonzi monene na ntango na ye, alongaki makonzi mingi ya Azia. A partir ya période oyo histoire authentique na bango ebunga. Mbala mosusu Baasulia nde babotolaki bango, oyo bamemaki nyonso liboso na bango mpe batikalaki bato oyo baumelaki mingi. Na nsima, bazwaki lisusu bonsomi na bango; kasi nokinoki basengelaki kopesa yango lisusu na Bamede, lokola nasilá komona yango, mpe batikalaki mpako epai na bango, na nzela ya bakonzi na bango ya mboka, tii na ntango ya Sirise. Cambyses, ya libota ya mokonzi ya Achaménaus, abalaki Mandane, mwana mwasi ya Astyages, Mokonzi ya Media, mpe akomaki tata ya Sirise, oyo abotamaki mpo na kosikola mboka na ye ya kobotama na boombo [epai ya Bamede, oyo bokonzi ya mokonzi na ye, Astyages, ezalaki makasi mpe azalaki kosepela na ye te ata kati na Bamede], mpo na kozongisa bokangami ya Yelusaleme, mpe mpo na kotya moko ya bato mingi ampire ya nguya oyo ezalaki naino te na Azia.

II. CYRUS abotamaki na mbula liboso ya Klisto 599. Na mbula 12, akendeki elongo na mama na ye Mandane na ndako ya bapaya ya Media. Noki te, Astyages asepelaki mingi na lolenge ya mwana ya mwana na ye ya mobali oyo ezalaki na elaka, na boye ete abatelaki ye na Media, epai atikalaki na boumeli ya mbula minei to mitano. Molona oyo ezali naino elenge . . . alakaki ete akokóma nzete ya sèdre ya nguya. Boboto ya nkanda na ye, ezaleli na ye ya pete, bosembo ya motema na ye, mpe likolo ya nyonso, makoki ya loboko na ye, esepelisaki botali ya lopango, ya

kaa, mpe ya ndako. Bamede, ezala bato ya lokumu mpe ya lokumu, bamonisaki na bokangami na bango ete Sirise abongi mpenza, soki asengelaki te, kolata motole [oyo nsukansuka asalaki, ata likoló na bango, na lisalisi ya eteni moko ya limpinga na bango moko].

Ntango azalaki na mbula 17 azongaki na ndako ya tata na ye, mpe na nsima, Bamede bapambolaki ye na bolingo nyonso, mpe bato ya Perse ya mboka na ye bayambaki ye na molende. Na bitumba oyo ekoki kotalelama te oyo na bantango mosusu ezalaki kosalema na bikólo oyo ezalaki pembenipembeni, Siruse alongaki ntango nyonso, azalaki ntango nyonso kopesa mbano na motema malamú epai ya bato ya mpiko, mpe azalaki ntango nyonso kobikisa bato oyo balongaki na mawa. Lokola tata na ye Cambyses azalaki kokóma mibange, mokemoke azalaki kosangisa Sirise na ye na guvernema, oyo asengelaki komema mokumba na yango. Na ndenge wana azalaki na bomoi tii ntango akómaki na mbula 40. Kasi eleko ya bomoi na ye ya liboso ebebisamaki mpamba te; eleko ya sika na mayele ya basoda ya Perse ebandaki epai na ye. Nzela ya disipilini esalemaki oyo, na ntango mokuse, ekómisaki Baperse basoda oyo baleki malamú na Azia. Misala ya kimya elonamaki, sivilizasio ekendeki nokinoki, mpe bato wana ya mobulu, ya baombo, mpe ya ntina te, na nse ya mayele ya Sirise oyo ebongwanaki, na mbalakaka bakómaki ya nsómó mpenza na boye ete bazalani na bango bafundamaki ete bazalaki deja na mposa ya bokonzi ya Azia.

CYRUS NA CYAXARES: Astayages, mokonzi ya Media, [nsima ya kolongolama na bokonzi na Perse], akufaki, mpe atikaki bokonzi na ye epai ya mwana na ye, Cyaxares [oyo tokoki kobenga Cyaxares II], oyo azalaki mokóló bobele na mbula moko koleka Siruse [oyo na ye boninga ya penepene mpe boyokani na ye esengeli kozala ete ekómaki na boumeli ya bambula oyo Siruse azalaki na ndako ya mokonzi na Ecbatana, mpe emonani ete akobaki nsima na yango atako alongolaki Astyages na bokonzi]. Neriglissar, mokonzi ya Babilone, . . . akanisaki ete liwa ya Astyages ezalaki mokakatano malamú mpo na kobwaka AVC ya koboma na nguya oyo ezalaki se kokola ya Media, azwaki limpinga monene ya bato 250 000 oyo bautaki na bitúká oyo ezalaki na bato mingi na Westi ya Efrate, mpe amityaki na motó na bango. Lokola Cyaxares II auti kozwa bokonzi ya guvernema [emonani ete na ndingisa mpe mapamboli ya Sirise], abangaki na bosembo nyonso mpo na kobongisama na bango monene, oyo ezalaki kobangisa bobele te ete ekoyiba ye motole mpe bokonzi kasi na mbalakaka mpo na koboma bilikya na ye ya kofinga ete Bapanzi-nsango bakomata na bokonzi ya Azia [oyo emonani ete akanisaki ete ekoki kosalema na boyokani na Perse]. Nzokande, kozangaka kobanga mpo na mpasi ya nsómó, atyaki nokinoki mampinga na ye, na ekateli ya botemeli ya kolekisa ndelo, mpe atindaki mpo na kosenga lisalisi na Perse, na kosenga polele ete Sirise asengeli kotya mosolo na bokonzi ya basungi.

Bosenga yango ekutanaki na botosi ya nokinoki. Na kotalela lolenge ya kokamwa oyo Sirise asengaki basoda na ye, tokoki kokanisa ete mayele na ye ya mobimba esilaki kondima, mwango monene wana ya kolonga oyo asalaki na nsima . . . . Ntango basangisaki bango nyonso, bazalaki 31 000. Limpinga oyo eponamaki bongo, ekoki mpenza kozala na likoki ya kosala makambo minene.

Na motó ya nzoto oyo, Sirise asanganaki na yaya na ye ya mobali Cyaxares, oyo asilaki komibongisa mpo na kotambola. Na bokonzi elongo, bakendaki epai ya bandelo ya Asulia, nsima

wana Sirise akitisaki mokonzi ya Arménie, na botomboki, azwaki epai ya tata moninga oyo akoki koningana te, mpe na mwana, Tigrane oyo azalaki kosepelisa, moninga ya ntolo.

Neriglissar azali moto ya mayele. Etumba ya bato nyonso esalemaki, mpe Sirise alongaki mpenza. Mpo atako Cyaxares azalaki na etinda oyo ekokani, nzokande génie ya maîtrise ya Sirise asengaki mpe azwaki lokumu oyo ekabolamaki te ya laurel.

Mokonzi ya Babilone oyo azalaki na mawa, abomamaki, . . . mpe kaa na ye esundolamaki epai ya Bamede mpe Baperse. . . Kiti ya bokonzi ya Babilone etondaki mbala moko na Laborosoarchod, oyo motema mabe na ye, na mwa basanza, elendisaki bato oyo azalaki koyangela báluka kosilisa likambo ya nsuka, na kopesáká ye mbeka mpo na kozongisa mabe na bango. . . Belesasala [mwana mpe co-regent ya Nabonide, oyo azalaki te ntango mingi, atikaki mokumba ya koyangela epai ya mwana na ye] azwaki motole na esika na ye. . . .

Na ntango wana, mwango ya makasi ya misala elandaki na Sirise mpo na kokitisa bisika makasi ya Baasulia, mpe mokemoke kobongisa botamboli oyo epekisami te mpo na kokende na Babilone. . . . etumba oyo eyebani mingi ya Thymbra . . . atyaki lokumu na ye lokola mobundi ya liboso likoló na masano ya masano ya mokili mobimba. Etumba yango nde ezwaki ekateli ya nsuka ya Azia Moke. Sirise alandaki bozwi na ye: Arabie mpe Siri elongaki kokweya liboso na ye, kino na nsuka, Babilone monene etelemaki yango moko na libongo ya Efrate, mpe ekangaki miso na molongi, na nkanda mpo na elonga na ye ya kala, mpe aboyaki milende na ye ya mikolo mizali koya.

Atyaki kaa liboso ya engumba, mpe abandaki kozinga yango mbala na mbala. . . . Na mwa mosika longwa na engumba, ezalaki na ba réservoirs minene, oyo batimolaki na mokano ya kozwa mai ya Efrate oyo ezalaki lisusu na ntina te, mpe mpo na kopekisa ba effets ya liwa ya ba inondations ya bantango mosusu. Ba canaux ebele esalaki communication entre ba réservoirs wana na ebale. Soki bafungoli banzela yango, mai yango ekokaki kobalusama na petεε nyonso longwa na nzela na yango ya bozalisi, mbeto ya ebale yango etikalaki kokauka, mpe nzela ya ofele oyo ekokota na motema ya engumba ezala polele.

Mingimingi, bazalaki kosala bafeti ya bato nyonso ya Babilone na mobulu oyo eleki ndelo, kolangwa masanga, mpe na mbindo, mpe mbala mingi ezalaki kokoba mikolo mingi kozanga kopema. Sirise aponaki butu oyo ezalaki liboso ya moko ya bafeti yango mpo na kokokisa mwango na ye. .

Ntango Sirise azalaki kozwa engumba yango kozanga ntembe, [Nzambe akataki komela mpe kosala bafeti ya Belesasala mpe bankolo mpe basi ya bokonzi na ye na makomi moko oyo eleki mayele ya bato na efelo, oyo Danyele alimbolaki mpo na ye lokola elimboli ete Belesasala azwaki kilo na balansi mpe amonaki ete azangi, mpe bokonzi na ye ekabolamaki mpe epesamaki na Bamede mpe Baperse].

Sirise asilaki kozala na baporte ya ndako ya mokonzi. Alarme ebetamaki, mpe Belesasala oyo azalaki kobanga Nzambe te, oyo azalaki kokende mbangu longwa na ndako ya makita, mopanga

na loboko, akutanaki na Baperse, mpe na mbala moko bakataki ye biteni, elongo na basali na ye nyonso. . . .

Liwa ya Belesasala . . . atyaki eleko moko na Bokonzi ya mibale ya Asulia, liboso ya mobu 536. Kokita ya Babilone elandaki na kotosama ya bateritware nyonso ya Asulia, mpe bokonzi ya Sirise ekangamaki na Nórdi na mbu ya Caspien mpe ya Moindo, na Esti na Inde, na Sudi na Mbu ya Arabie [Golfe Persique] mpe Éthiopie, mpe na Westi na Libie, Méditerranée mpe Archipel; oyo etali Asie Mineure, Syrie, Ezipito, Arabie, Asulia, Arménie, Media, mpe Perse; . . . . Sirise ná Cyaxares, to, ndenge babengaka ye na Makomami, Dalio Momede, na mwa ntango moke batyaki guvèrnema na moboko oyo ekoki koningana te. Bakabolaki bokonzi na bitúká 120, engebene mosakoli, mpe batyaki ba-satrape, to baguvernèrè likoló na yango. . . .

CYRUS MOKO: Mbula mibale nsima ya kokweya ya Babilone, Cyaxares, yaya ya mobali, mpe Cambyses, tata ya Sirise, bakufaki, mpe atikalaki ye moko nkolo moko ya bokonzi ya sika, liboso ya mobu 534 liboso ya ntango na biso.

NOTES SUSU NA DARIUS LE MEDE

1. JOSEPHUS: ". . . kasi ntango Dalio azwaki Babilone, mpe ntango ye, elongo na ndeko na ye Sirise, basilisaki bokonzi ya Babilone, azalaki na mbula ntuku motoba na mibale. Azalaki mwana ya Astyages, mpe azalaki na nkombo mosusu na kati ya Bagreke." (Ant.X, 11, 4.) Ezali na ntina te.

2. LILOBA YA PULPIT: "Théorie oyo ezwi lisungi monene kati na baye bazali kobatela dati ya kala mpo na Danyeze ezali ete Darius momede azali Cyaxares II" -- yango wana, mwana ya Astyages mpe yaya ya Cyrus.

"Toyebi ete 'Gobaru,' to 'Oybaru' -- 'Gobryas' na Greke -- aponamaki gouverneur na Cyrus ntango alongaki Babilone, mpe ete, na ekomeli ya ba monuments ya Sindschirli, Gobryas, _____ to _____, ekeseni te na Darius, _____." LISAKOLI: Ba vides e substituer script oyo ekoki ko doublé te na équipement na biso.

3. ENCYCLOPÉDIE BIBLE STANDARD INTERNATIONALE (etangami sans usage ya ba citations): Darius Momede (Dan.6:1; 11:1) azalaki mwana ya Ahasueruse (Xerxes) ya momboto ya Bamede (Dan.9:1). Azwaki boyangeli ya Belesasala Mokaladi na liwa ya mokonzi wana (Dan.5:30-31; 6:1), mpe akómaki mokonzi ya bokonzi ya Bakaladea.

Na Dan.6:28 tokoki koloba ete Dalio azalaki mokonzi na ntango moko na Sirise. Na libándá ya mokanda ya Danyeze, nkombo na ye elobeli Dalio Momede ata moke te, atako ezali na bantina malamù oyo emonisi ete azali Gubaru, to Ugbaru, guvèrnèrè ya Gutium, oyo balobaka na Chronique Nabunaid-Cyrus ete Sirise aponaki ye guvèrnèrè ya Babilone nsima ya kokangama na yango epai ya Bakaladea.

(a) Ekoki kozala ete Gubaru ezali libongoli ya Darius. Baletre moko ya radical na Arabe elimboli "mokonzi," "motindiki," mpe "mopekisi." Na Liebele, maloba oyo euti na mosisa yango elimboli "nkolo," "nkolo mwasi," to "mokonzi-mwasi": na monoko ya Araméen, "moto na nguya," "mozwi-ya-nguya nyonso."

(b) Gutium ezalaki mboka oyo ezalaki na nördi ya Babilone mpe na ntango ya Sirise ezalaki eteni ya etúká ya Mede.

(c) Kasi ata soki Gutium ezalaki eteni ya Mede te na ntango wana, ezalaki momeseno ya bakonzi ya Perse ya kotya Bamede lokola mpe Baperse mpo na kosala ba satrapies mpe kotambwisa mampinga. Yango wana Darius -Gubaru akoki kozala Mede, ata soki Gutium azalaki na kati ya Media proprement te.

(d) Lokola Danyele abengi ata mokolo moko te Dalio Mode mokonzi ya Media, ezali na ntina te soki titre to esika na ye ezalaki nini liboso ete bátya ye mokonzi likoló na bokonzi ya Bakaladea. Lokola bokonzi ya Bakaladea esangisi ata mokolo moko te ezala Mede to Perse, ezali ata na elembeteli moko te kati na Mokanda ya Danyele oyo emonisi ete mokomi na yango alingaki ata mokolo moko te koloba ete Dalio Momedede ayangelaki [to ayangelaki te] ezala Media to Perse. [Alobaki kaka eloko moko te mpo na makambo oyo esalemaki liboso na ye longola kaka ete azalaki Momedede, kasi amonisaki polele ete azalaki moto ya lokumu na boyokani ya Bamede mpe Baperse.]

e) Koloba ete Gubaru abengami guvèrnèrè (pihatu), mpe Darius Momedede, mokonzi, ezali koboya te ete báyebe ye; mpamba te na ampire ya kala mpe ya mikolo na biso ya mikili ya Esti, mbala mingi bazalaki kobenga bakonzi ya bitúká mpe bingumba bakonzi. Lisusu, na monoko ya Araméen, liloba moko te oyo ebongi koleka "mokonzi" ekoki kozwama mpo na kolakisa mokonzi ya bokonzi moke, to etuka ya bokonzi.

(f) Ete balobi ete Dalio azalaki na ba satraps 120 na nse na ye, ezali na boyokani te na likambo oyo; mpo liloba ya Perse "satrap" ezali na ndelo te, kaka lokola liloba ya Lingelesi "gouverneur." Longola yango, balobaka ete Gubaru atyaki pihatus na nse na ye moko. Soki bokonzi ya Bakaladea oyo azwaki ezalaki monene lokola oyo ya Sargone [722-705 liboso ya ntango na biso, "mokonzi ya Asulia" (Yisaya20:1) akoki kozala na pete ete aponaki 120 kati na bakonzi moke wana; mpo na Sargon atáangi bankombo ya bingumba 117 oyo azalaki na nse na yango mpe mikili oyo atyaki bakonzi mpe baguvèrnèrè na ye likoló na yango.

g) Bato, bikolo, mpe minoko ya mokapo 6 bazali koboya te botalisi boye ; mpo ete Babilone yango moko na ntango oyo ezalaki kofanda na Bakaladea, Baarabe, Baarame, mpe Bayuda, mpe bokonzi ya Bakaladea eyambaki mpe Baasulia, Baelame, Bafenisia mpe bato mosusu na ndelo na yango.

h) Boyebani boye bosungami lisusu na likambo oyo ete ezali na moto mosusu te oyo ayebani na lisolo ya bato oyo akoki mpenza koloba. Ya solo, bamosusu bakanisaki ete Dalio Momedede azalaki elilingi ya makambo ya kala ya Darius Hystaspis; kasi yango ekómi likambo oyo ekoki kosalema

te mpamba te bizaleli, misala mpe bokonzi ya Darius Histaspis, oyo eyebani malamumu epai na biso uta na bamonima na ye moko mpe epai ya bato ya mayele na makambo ya kala ya Grèce, ekokani te na oyo Danyele alobi mpo na Darius Momedé.

[Nsuka ya maloba oyo euti na International Standard Bible Encyclopedia.]

POSTSCRIPT NA LIBOSO

Ekangisami na lokasa moko mosusu oyo ezali na etanda oyo euti na THE ILLUSTRATED BIBLE DICTIONARY (1980), na banote oyo ebongisami. Bazali komonisa pene na oyo elingaki kolobama na ba annotations ya ebandeli soki ezalaki te mpo na bokundoli ya mabe ya moko ya Masolo ya Whelsey oyo ebimisamaki na Millennial Harbinger ya sanza ya libwa 1830, oyo elobelaki lisolo moko ya Bokonzi ya Medo-Perse.

NOTE PHYLOGIQUE SUR XERXES NA AHASUERUS

Kokoma Xerxes ezali komeka kobongola na Greke, mpe uta na yango na Lingelesi, liloba ya Perse Khshayarsha. Liloba yango moko na Liebele ezwaki lolenge oyo na nsuka ekómaki na mongongo mpo na kobimisa Ahashawerosh, mpe ebongolamaki na Lingelesi lokola Ahasueruse. Balobaka ete liloba ya Liebele, mpe mbala mosusu ya Perse, elimbolaki "mokonzi." Ekokaki kosalelama lokola nkombo to lokola titre. Esalelami na Buku ya Estere na liloba mosusu ya Liebele oyo elimboli mokonzi to mopesi toli, na boye ete tozala na maloba "mokonzi Ahasuerusi" (1;2,9,16,19; 2:1,12,16,21; 3:1,6,7,8,12; 6:2; 7:5; 8:1,7,10,12; 9:2,20,30; 10:1,3).

Mokapo 4

Esakweli - Bokonzi Danyele Mokapo 7

1. Ndenge Danyele alakisaki yango: Mokapo oyo ezali na ndoto mpe bimonaneli oyo ekokani na ndoto ya Nebukadanesala na Mokapo 2, kasi ezali na mwa makambo mosusu oyo ebakisami. Na bimonaneli ya Danyele amonaki banyama minei oyo emonisaki makonzi minei ya mokili oyo elandanaká, oyo ezwaki esika ya bokonzi ya seko oyo ezwamaki na likoló uta "moto ya kala ya mikolo" na "moko oyo akokani na mwana ya moto." Na boyokani ya bato nyonso, yango ezali komonisa bobele makonzi oyo emonisami na elilingi na ndoto ya Nebukadanesala, kobanda na Babilone mpe na Nebukadanesala lokola mokonzi na yango. Engebene na Danyele, bokonzi wana epesamaki na "Bamede mpe Baperse" (5:28), oyo emonisami awa mpe bisika mosusu lokola bokonzi moko ya bato oyo basangani (tala 6:8,12,15; Estere 1:1-3,14,18-20; 10:2) -- bokonzi ya Bamede-Perse, soki olingi. Mpe ntango ezwaki bokonzi ya Babilone, Dalio Momedé azwaki bokonzi (5:28; tala 11:1). Na sima na mwa mibu, engebene na lisolo ya mokili, ntango oyo ya nsuka akufaki, Danyele alobeli "bokonzi ya Sirise Moperse" lokola elandi (6:28; tala 10:1).

2. Lokola elimbolami na Baprotesta ya Conservateur Contre Bakatolike ya Loma mpe ba Liberaux: Likanisi ya bonkoko ya balimboli ya Protesta esili kozala ete makonzi minei oyo elandanaki na Mokapo 2 mpe 7 ezalaki ampire ya Babilone, ya Médo-Perse, ya Grèce (to ya

Macédoine), Mpe bokonzi ya mokili ya mitano ezalaki oyo ya Klisto, oyo etiamaki na mikolo ya bakonzi ya Loma. Kasi balimboli ya Lingomba ya Katolike ya Loma mpe ya bonsomi mingi mingi batalelaki Bamede mpe Baperse lokola ampire mibale na esika ya kozala moko, mpe na ndenge yango, bokonzi ya Grèce ezala ya minei, mpe Yisalaele ekóma ya mitano. Ba catholiques romains basalaka yango mingi mingi pona ko contrer interprétation traditionnelle ya protestant que "liseke moke" ya nyama ya minei (7:8,19-26) ezali komonisa Papaité mpe relation na yango na Empire romain. Mpe balimboli ya bonsomi oyo bazali Bakatolike te basalaka yango mpo bandimaka te bisakweli ya kosakola, oyo basengelaki kondima soki bandimaki ete bokonzi ya minei ya mokili mobimba ya Mikapo 2 mpe 7 ezali oyo ya Loma. Mpo ete Bokonzi ya Loma ezwaki esika ya Mogreke te kino na ekeke ya liboso liboso ya ntango na biso, na kokitanya Syrie na mobu 63 liboso ya ntango na biso mpe Ezipito na mobu 30 liboso ya ntango na biso, mpe bazali koloba ete Mokanda ya Danyelee ekomamaki na ekeke ya mibale liboso ya ntango na biso

3. Bandimbola ya bato ya bonsomi mpe ya Lingomba ya Katolike oyo ekoki kouwela te mpe oyo ezali na matomba te: Kosala ete bokonzi ya Gréki na esika ya bokonzi ya Loma ezala ya minei oyo Danyelee akanaki esilisaka ata moke te mokakatano mpo na Bakatolike mpe bato oyo balingaka bonsomi. Mpo Danyelee alobeli bobele bikonzi misato ya mokili, kasi minei te, oyo elandaki Mobabilone, nzokande lisoló ya mokili emonisi polele ete Moloma azalaki mpe bokonzi ya mokili mobimba, mpe ya nsuka oyo elandaki Mobabilone.

Lisusu, na tango ya bozali ya bokonzi ya minei ya mokili oyo elandana, Nzambe ya lola asengelaki kotia bokonzi ya mokili mobimba oyo ekobebisama te to ekozwama na bato mosusu te (2:34-35; 44-45; 7:13-14,27). Oyo ba liberaux na ba catholiques balingaki kosala bokonzi ya Israël. Kasi yango etiamaki te na mikolo ya bakonzi ya Grèce. Etiamaki na Sinai na ekeke ya 15 liboso ya ntango na biso, mpe esukaki na mobu 70 nsima ya liwa ya Klisto na kobebisama ya Yelusaleme na mampinga ya Loma, na mikolo ya bakonzi to bakonzi ya Loma. Mpe soki totali ebandeli na yango lokola ezalaki na ekeke ya 2 liboso ya ntango na biso na ntango oyo Yuda Makabe mpe balandi na ye bazwaki lipanda na yango na eteni ya Syrie ya bokonzi ya Grèce, lokola balimboli oyo tolobeli awa na likoló basalaka, ekómaki kaka na nsuka na mobu 70 nsima ya liwa ya Klisto, mpe ezalaki ya seko te. Ezalaki mpe ata mokolo moko te bokonzi ya molóngó mobimba.

Lisusu, soki tokanisi bokonzi ya mitano ya mokili oyo elandi lokola ya Klisto ya Yisalaele ya molimo, lokola esengeli kozala -- ya mokili oyo te (Yoane 18:36) -- etiamaki te kino mikolo ya bakonzi ya Loma. Mpo ete Yoane Mobatizi mpe Yesu mpe bayekoli na ye, yambo ya liwa ya Yesu, basakolaki yango lokola "ezali penepene" (Mat.3:2; 4:17' 10:7) to "ekomi penepene na bino" (Luka 10:7, 11). Pene na sanza motoba yambo ya kobakama na ekulusu mpe lisekwa na ye, Yesu alobaki ete "ezali na basusu awa na kati ya baye batelemi pembeni, oyo bakomeka ata moke te liwa, kino bakomona bokonzi ya Nzambe ekoya na nguya" (Marko 9:1). Na sima, sima ya lisekwa na ye, andimisaki bantoma na ye ete "bokozwa nguya tango Molimo Mosantu akoyela bino" (Misala 1:8), oyo alobaki ete "bakobatisama mikolo mingi te" (v.5). Mpe, na Pantekote, mikolo zomi nsima ya komata na ye na lola, "bango nyonso batondaki na Molimo Mosantu, mpe babandaki koloba na minoko mosusu lokola Molimo apesaki bango maloba" (Misala 2:1-4). Nguya ya Molimo ekobaki komonana na "makamwisi mpe bilembo mingi [oyo] esalemaki na nzela ya bantoma" (v.43).

Lisusu, mama ya Yesu ayebisamaki liboso ete abotama, ete "akozala monene, mpe akobengama Mwana ya Oyo-Aleki-Likoló: mpe Nkolo Nzambe akopesa ye kiti ya bokonzi ya tata na ye Davidi: mpe akoyangela ndako ya Yakobo [Yisraele] libela; mpe bokonzi na ye ekozala na nsuka te" (Luka 1:32-33). Mpe na Pantekote, na bofuli ya Molimo Mosantu, esakolamaki ete asekwí uta na bakufi mpe amataki na lola mpo na kofanda na kiti ya bokonzi ya Davidi (Misala 2:22-36) -- elingi koloba, koyangela bato ya Nzambe, Yisalaele ya molimo, mpo na Nzambe, lokola Davidi asalaki na koyangela Yisalaele ya mosuni. Nsima na yango, balobaki ete "basantu mpe bandeko ya sembo kati na Klisto" babikisamaki na nguya ya molili mpe "babongolamaki . . . na bokonzi ya Mwana Ya bolingo na ye [ya Nzambe]" (Bakolose 1:2, 13). Mpe ntango Yoane akomaki Emoniseli pene na nsuka ya ekeke ya liboso ya boklisto, alobaki na batángi na ye ya bakristu, "Ngai Yoane, [nazali] ndeko na yo mpe nazali kosangana elongo na bino na bolózi mpe bokonzi mpe motema molai oyo ezali kati na Yesu" (1:9). Na maloba mosusu, bokonzi ya Klisto ezalaki mpe esalemaki na baye bazalaki "na Yesu" -- elingi koloba baye bazalaki na boyokani na ye mpe batosi ye. Mpe nyonso wana ezalaki na mikolo ya bakonzi ya Loma, kasi ya bakonzi ya Bagreke te.

4. Bosukisi mpe ndimbola: Na yango, emonani ete ekoki kopengolama te ete Bokonzi ya Loma ezalaki bokonzi ya minei ya Danyele 2 mpe 7, oyo na boumeli ya bozali na yango Nzambe ya likoló akotya bokonzi ya molóngó mobimba mpe ya seko. "Na mikolo ya bakonzi [ya Loma] wana, Nzambe ya lola akotelemisa bokonzi oyo ekobebisama soko moke te, mpe bokonzi na yango ekotikalama na bato mosusu te: kasi ekobukana mpe ekosilisa makonzi oyo nyonso [minei oyo ezali liboso na yango], mpe nakotelema libela" (2:44). Mpe yango esangisi ba implications oyo etali bokabwani mpe "maseke zomi" mpe "liseke moke" mosusu ya nyama to bokonzi ya minei, ezala tokoki koyeba yango na bosolo to te.

5. Bokabwani ya Bokonzi ya Minei: Na Danyele 2, bokonzi ya minei emonisami na makolo mpe makolo (ekoki kozala mibale) mpe misapi ya makolo (ekoki kozala zomi) ya elilingi oyo Nebukadanesala alotaki. Na ntembe te, makambo yango ezalaki komonisa bokabwani ya Bokonzi ya Loma na bokonzi na yango ya esti mpe ya westi, oyo ezalaki na makonzi to bitúká "zomi." Na Danyele 7, bokonzi ya minei elakisami lokola nyama oyo ezali na maseke zomi (v.7,20, 24), oyo balobaka ete ezali 'bakonzi zomi' (mpe, ya solo, bokonzi na bango) oyo euti to uta na kati mpe elimbolami lokola eteni ya bokonzi oyo elobelami (v.24). Mpe na Emoniseli 17, tomonani lisusu lokola tozali na Loma ya bokonzi oyo emonisami lokola nyama oyo ezali na "maseke zomi" (vs.3, 12, 16). Yango ezalaki komonisa bakonzi zomi oyo na ntango oyo Emoniseli ekomamaki bazwaki naino bokonzi na bango te, kasi bakoyamba bango na ntango mpo na koyangela elongo na nyama mpe lokola eteni ya bokonzi to bokonzi na ye mpo na ntango mokuse oyo elimbolami lokola "ngonga moko" (vs.12-17), liboso ya kobebisama ya bokonzi oyo elobelami.

6. Identité ya "Maseke zomi" : Motango 'zomi' ekoki kozala te mpo na bosikisiki zomi, kasi ekoki kozala motango ya rond oyo ezali elilingi ya nyonso ya motango oyo ezali na ndelo te kasi ya malamú. Mpe kati na baoyo bakanisaka mpenza zomi elingi koloba ezali na bomoko te mpo na koyeba oyo nini basali yango. Yango ezali solo mpo na baoyo basimbaka, tondimi na libunga, Mogreke lokola bokonzi ya minei. Na ndakisa, Calumet atángi bankombo ya bakonzi mokomoko

lokola: (1) Séleucus Nicator, (2) Antiochus Soter, (3) Antiochus Théos, (4) Antiochus Callinicus, (5) Séleucus Ceraunus, (6) Antiochus Monene, (7) Séleucus Philopater, ndeko ya Antiochus Epiphane, (8) Laomedon, ya Mitylene, oyo Syrie mpe Bapesaki Fenisia, (9) Antigone, mpe (10) Demetrio, mwana ya oyo ya nsuka, oyo azalaki na bitúká yango, batitre ya bakonzi. Basusu batiki Demetrio, mpe babandaka na Alesandala Monene, to basalaka mwa mbongwana mosusu. Mpe bango nyonso bazali na kosangisama ya bato oyo bazalaki liboso mpe bato ya ntango na bango, nzokande makomi emonani lokola ezali kosala ete bango nyonso bázala na ntango na bango.

Ezali na kozanga boyokani ya ndenge moko kati na baye batalelaka, tondimi malamumu, Bokonzi ya Loma lokola bokonzi ya minei ya Danyele 2 mpe 7. Na ndakisa, Adam Clarke alobi ete "batangami boye:" (1) Sénat ya Loma, (2) Bagreke, na Ravenna, (3) Ba Lombards, na Lombardie, (4) Ba Huns, na Hongrie, (5) Ba Alemans, . na Allemagne, (6) Ba Francs, na France, (7) Ba Bourgogne, na Bourgogne, (8) Ba Saracens, na Afrika mpe na ndambo ya Espagne, (9) Ba Goths, na bisika mosusu ya Espagne, mpe (10) Ba Saxons, na Grande-Bretagne. Buku monene ya Horne oyo elobeli Introduction to the Critical Study and Knowledge of the Holy Scriptures (1889) epesi baliste mitano ya bato ya mayele mingi ya lokumu ndenge wana, oyo mibale te kati na yango ezali mpenza ndenge moko atako nyonso wana ezali na mwa makambo oyo ekokani.

Mpe buku ya Straub's Biblical Analysis (1935), oyo ezali na ntina mingi na mobimba, etáangi makambo oyo elandi na bokeseni mingi koleka mpe na badati oyo ebakisami: (1) Ba Franks, 360-749 T.B.; (2) Ba-Ostro-Goth, mobu 385-523 T.B.; (3) .

Ba Visi-Goths, mobu 398-419 T.B.; (4) Bato oyo babebisaka biloko, na mobu 429-533 T.B.; (5) Bato ya Bourgogne, mobu 419-534 T.B.; (6) Ba-Saxons, na mobu 449-457 T.B.; (7) Suevi, mobu 409-585 T.B.; (8) Gepidi, mobu 453-566 T.B.; (9) Bato ya Lombard, na mobu 568-774 T.B.; mpe (10) Bokonzi ya Esti, na mobu 595-1453 T.B.

Mpo na nini Straub azali na Empire ya Est kobanda na 595 T.B., ezali komonana te. Kasi ekoki kozala libunga ya typographie, na mobu 395 ya T.B. Mpo na mokolo wana, na liwa ya Amperere Théodose, mokitani ya mitano ya Constantin Monene, bokonzi ya Loma ekabwanaki kati na bana na ye mibale ya mibali, Arcade mpe Honore -- Arcade apesamaki ndambo ya esti na mboka-mokonzi na ye na Constantinople mpe Honore apesamaki ndambo ya westi na mboka-mokonzi na ye na Loma. Bokonzi ya Loma ya Mpótó ekómaki na nsuka na mobu 496 nsima ya Klisto.

Ekómaki kobenga yango Bokonzi ya Byzance longwa na engumba ya Grèce ya Byzance na détroit ya Bospore oyo ekaboli Mpoto na Azia, etongamaki lisusu, ekómaki makasi mpe azwaki nkombo na yango na Constantin, oyo abengaki yango Loma ya Sika mpe akómisaki yango mboka-mokonzi ya bokonzi mobimba ya Loma, oyo etikalaki tii ntango aampire yango ekabulamaki oyo tolobeli awa na likoló. Nsima ya bokabwani wana mibeko ya Loma mpe bonkoko mingi ya kala ya Loma eumelaki na Esti, atako eumelaki te Latin ezwaki esika na Greki lokola monoko oyo bato mingi bazalaki koloba, mpe bomoi mpe mayemi ekómaki mingi na mongongo ya mikili ya Esti. Lingomba mpe ekomaki kokesana mingi na Est mpe na Ouest, kopesaka nzela na bokeseni mingi

mpe na nsuka, bopemi ya momesano mpe bolongolami na lingomba na mobu 1054 nsima ya liwa ya Klisto oyo ewumeli banda wana.

Nzokande, likambo ya ntina, na oyo etali bakonzi to makonzi "zomi" emonani lokola ete tokoki koyeba mpenza te nani to nini bazalaki, soki motango yango ezali ya solo mpe ya sikisiki na esika ya kozala ya elilingi. Bobele te mabongisi ya sikisiki oyo mibali bayei na yango eyokani te, moko te kati na yango emonani lokola ekokisi masengami nyonso ya makomi.

Na Danyele mpe na Emoniseli, bazali eteni mpe eteni ya Bokonzi ya Loma yambo ya bopanzani na yango, mpe bango banso basangani na kosala etumba na "basantu" (Danyele) mpe "Mwana na Mpate," "Nkolo ya bankolo, mpe Mokonzi ya bakonzi" mpe baye 'ezali elongo na ye' (Emoniseli). Mpe na Emoniseli, kaka te Mwana na Mpate mpe baye bazalaki elongo na ye balongaki bango, kasi bango, na ngala na bango, bayaki koyina engumba ya ndumba (Rome ya bapakano) mpe kosala ye mpamba lokola eloko moko ya kobebisa mpe ya konyokola -- na yango, komonana lokola ezali komonisa bokonzi oyo ekomaki ya boklisto mpe esalisaki mpo na kokitanya bopakano na bokonzi yambo ete oyo ya nsuka ekwea. Mpe na Danyele, bokonzi epesamaki uta na banguna ya basantu kino na basantu bango moko, lokola ezalaki solo na Bokonzi ya Loma ntango boklisto elongaki losambo ya bapakano. Na yango, epai Danyele ná Emoniseli bakeseni mwa moke na makambo ya mikemike, babakisaka kaka na esika ya kotemelana.

Na Emoniseli, "zomi" bazalaki na ebandeli eteni ya "nyama" mpo na "ngonga moko" yambo ekende "na libebi" mpe ntango ezalaki naino kobunda na basantu. Kasi ba Lombards, oyo tolobeli na pene na baliste nyonso oyo tolobeli awa na likoló, bakómaki lokola bokonzi, engebene Straub, na mobu 568 T.B. mpe bakobaki tii na mobu 774 T.B., mokolo oyo ebandeli na yango ezalaki nsima ya kokwea ya eteni ya westi ya bokonzi yango na mobu T.B zala monyokoli ya bakristo. Kutu, badati ya ebandeli ya "mikolo zomi" nyonso ndenge Straub atáangi [T.B. T.B., 361-63, oyo kaka ba Franks, AD 360-749, bakokaki kosangana na yango kasi basalaki yango te, na ndenge tozali na mokanda moko). Lisusu, "Empire oriental" lokola yango, oyo ezalaki na ebandeli na yango ya momesano na ba ampereurs ekeseni na mobu 395 nsima ya liwa ya Klisto, ezalaki ata moke te monyokoli ya bakristu, kasi moninga mpe mobateli na bango na esika na yango.

Na nsuka, longola kozanga kosangana na minyoko ya bokonzi, zomi nyonso lokola etangami na Straub (na mwa koleka ndambo oyo ekomamaki na ba liste mosusu) ebandaki kozala -- longola se ba Lombards mpe Bokonzi ya Est (ya mpo na ba Lombards kaka, soki mokolo ya ebandeli ya Straub mpo na Bokonzi ya Est ebongisami) -- yambo ete bokonzi ya Ouest ekomaki na nsuka, nzela mobimba kobanda na mobu 360 ya T.B 453, to kobanda mbula 116 tii 23 liboso ya kokwea na yango. Sikawa -- soki mokolo moko etele mi mpo na mbula moko, lokola mbala mingi etangamaka -- ngonga moko oyo moko na moko na oyo azalaki na bokonzi na nyama ekozala soit 1/12 to 1/24 ya mokolo -- yango wana, soit sanza moko to 1/2 ya sanza! -- oyo emonani mpenza ya bozoba, kaka te mpo na mokuse koleka kasi mingimingi mpo na bozangi boyokani ya bolai ya bomoi na bango elongo na nyama soki tokokanisi yango na bomoko ya bokonzi na bango ya mokuse elongo na ye. Na yango, ekomonanaka ete "ngonga moko" esengeli kozala

elilingi ya ntango mokuse kasi oyo etyami ndelo te. Mpe, soki ezali bongo, ezali likambo oyo ekoki kosalema te ete "maseke zomi" ezali mpe elilingi na esika ya kozala mpenza bakonzi to makonzi zomi oyo ekoki koyeba. Yango elingaki kopesa ntina ya bokeseni oyo ezali na baliste ya bato ya mayele ya lokumu oyo balukaka kopesa yango na bosikisiki, ezala bazali bato oyo balingaka kobatela makambo ya kala to oyo bazali na bonsomi na teoloji na bango.

7. "Liseke moke" ya Bokonzi ya Minei: ekotizamaki na Danye 7:8, balobaka ete amataki na kati ya liseke zomi, liboso na yango maseke misato ya liboso elongolamaki na misisa." Likolo, mpe ntango ekoki ete basantu bazwaki bokonzi" (vs.20-22).

Mpe na v.24-27, balobelami lokola kotia bakonzi misato na nse, koloba maloba kotelemela Oyo-Aleki-Likoló, kolembisa basantu ya Oyo-Aleki-Likoló, mpe kokanisa kobongola ntango mpe mobeko -- mpe kopesamela nzela ya kosala yango mpo na "ntango mpe ntango mpe ndambo ya ntango" (mingimangi etalelami lokola mibu 3 1/2) -- nsima na yango bokonzi na ye elongolami, mpe "bokonzi mpe bokonzi, mpe bonene bwa makonzi o nse ya lola mobimba, ekopesama na bato ba basantu ba Oyo-Aleki-Likoló."

"Ntango, ntango, mpe ndambo ya ntango" (v.25) ezwami lisusu na 12:6, mpe na nyonso mibale, ezali kolimbola eleko oyo basantu to bato ya Nzambe bazali kobunda na bango. Ezali lisusu na Emoniseli 12:14, mbala mosusu edefamaki na terminologie ya Danye, mpe ekokani na "mikolo nkoto na nkama mibale na ntuku misato" na v. 6 mpe na 11:3, mpe na "sanza ntuku minei na mibale" na 11:28 mpe 13:5 -- ekokani na mibu 3 1/2 -- mpe ndenge moko ezali momonisi ya ntango ya minyoko monene ya bato ya Nzambe. Na Emoniseli, emonani lokola bokeseni na "mbula nkoto" ya Mokapo 20:1-6 ntango basantu bazali na minyoko ya boyokani ya mokili mobimba mpe ya bikolo mingi, ezaleli liboso mpe mpo na mwa ntango mokuse nsima ya ": mibu nkoto." Soki basaleli ebongiseli ya kolimbola mbula na mokolo na makambo nyonso mibale, mbula 3 na ndambo ya esakweli ekozala komonisa mbula 1 260 ya manaka mpe mbula nkoto ya esakweli ekozala komonisa mbula 360 000 ya manaka. Kasi ekoki kozala ete nyonso mibale ezali ya elilingi na esika ya kozala ya solo, moko ezali komonisa eleko ya ntango mokuse oyo etyami ndelo te mpe mosusu ezali eleko oyo etyami ndelo te kasi oyo eleki molai mpenza.

Babongoli ya bonsomi mpe ya Katolike basalelaka mibu 3 1/2 oyo ezali na Danye 7 na eleko oyo Antiochus Epiphanes abundisaki Yisalaele mpe amekaki kosilisa Lingomba ya Bayuda, kosala, lokola basalaka, nyama ya minei ya mokapo wana mpo na kozala bokonzi ya Bagreke, mpe Antiochus Epiphanes kozala "liseke moke," koya na bokonzi nsima ya kolongola bato mingi oyo bazalaki koloba ete bazalaki kowelana. Mpe "maseke misato ya liboso" oyo elongolamaki liboso na ye (v.8), oyo elimbolami lokola "bakonzi misato" oyo ye atyaki na nse (v.24), ekanisami na bandimbola mosusu oyo tolobeli awa na likoló ete ezalaki (1) ndeko na ye, Séleucus IV, oyo abomamaki, (2) mwana ya Séleucus IV, Demetrio I Soter, mpe (3) mwana ya leki ya Seleucus to mbala mosusu Héliodorus, oyo na complot na ye Séleucus abomamaki na mokano ya kotia mwana na ye ya leki na kiti ya bokonzi elongo na ye moko lokola régent -- kasi abomamaki na Antiochus Epiphanes, oyo ye moko azwaki kiti ya bokonzi mpe bakanisami ete azali kosala mayele ya makambo nyonso oyo ememaki ye na bokonzi. Na ebandeli, bakanisaki, ndimbola wana ekomonanaka lokola ya solo soki Antiochus Epiphane azali kosangana na nyama ya minei

na esika ya kozala na nyama ya misato mpe bokonzi. Kasi, soki tokanisi lisusu, maseke zomi mamonisami na emonaneli lokola ya ntango moko, nzokande na bandimbola ya bonsomi mpe ya Katolike, na meko monene ezali kolandana.

Mpo na oyo etali balimboli ya Protesta, mingi kati na bango bakanisaka ete nyama ya minei mpe bokonzi ya Danyeale 7 ezali komonisa bokonzi ya Loma mpe ekokani na nyama ya Emoniseli 13:1-10 mpe mokapo 17, oyo ezalaki mpe na maseke zomi, na bonkoko mpe na bato mingi (kasi na bomoko te) bakanisaki ete "liseke moke" ya Danyeale 7 ezali komonisa Bopapa. Nzokande kati na baoyo basalaka bongo, bomoko ezali te mpo na koyeba bokabwani nini ya bokonzi ya Loma emonisami na maseke misato oyo Pápa "etiaki na nse." Na ndakisa, Straub alobi ete "ba Ostrogoths, ba Vandals, mpe ba Bourgogne, mpo bazalaki ba Arians na kondima." Kasi Adam Clarke alobi ete: "Oyo ezalaki mbala mosusu, 1. Exarchate ya Ravenna. 2. Bokonzi ya ba Lombards. Mpe, 3. Etuka ya Loma."

Na sima Clarke alimboli boye: "Ya yambo epesamaki na Pápa, Stephen II, na Pepin, mokonzi ya France, na mobu 755 sima ya T.B.

(NOTE: The latter is also known as Louis I or Louis the Pious, son, and successor (AD 814-48) of Charlemagne as emperor of the West. Charlemagne had been a Carolingian king of the Franks, 714-814, but was crowned by Pope Leo III on Christmas Day, 800, as emperor also of the West, because he had become a supporter and protector of the pápa ezalaki komonisa eteni nyonso ya westi ya bokonzi ya Loma liboso ete ekabolama kati na Esti mpe ya Mpótó, Bokonzi ya Loma etelemisamaki bobele, kasi esukaki te, mpo amperere ya Loma atikaki bokonzi na mobu 476. Na yango, Charlemagne alobaki ete azwaki bokonzi ya Loma na ndenge oyo ebongi.)

Ndimbola mosusu, oyo elakisami na Commentaire ya Pulpit oyo bato bamemyaka mingi, esalaka ete maseke zomi ezala "magistre" zomi ya République romaine, mpe amperere ya Empire romain oyo alandaki République mpo na kozala "liseke moke" azwaki cire monene, liboso na ye maseke misato ya liboso "elongolamaki" to "etiamaki na nse." Bokuse ya ndimbola na yango ezali boye : Lokola signification primaire ya "liseke" ezali pouvoir, solution oyo ekoki kozala mingi emonani lokola kozua ba maseke 'dix' lokola ba magistres ya Rome républicaine. Yango bazalaki, na ndenge ya moke, zomi -- ba consuls mibale, na ebandeli ba prêteurs mibale, ba censeurs mibale, mpe ba tribunes minei. Nguya ya bokonzi eyebanaki ata moke te na mobeko-mokonzi ya Loma; kasi, komata nsima ya basusu, ezwaki nguya ya misato ya magistre wana -- tributarian, praetorian, mpe censorial. Nzokande, ndimbola yango emonani ete eyokani te, mpamba te elongwaka na magistre mokomoko mpe ekómi na bituluku na yango; mpe, soki catégorie ya tributaire ezalaki na ba magistres minei, praetorian ya mibale, mpe censorial ya mibale, yango ekosala que total ya ba magistres mwambe na esika ya ba magistres misato oyo ezuami!

Auguste (27 L.T.B.-14 T.B.), mwana ya ndeko ya Jules César, oyo asalaki ete bokonzi ezala likoki na kokomaka dictateur mpo na bomoi na ye mobimba na ebandeli ya mobu 44 liboso ya ntango na biso, kaka mpo na kobomama, nzokande, na mokolo ya 15 Mársi ya mobu wana lokola mbano, mpe kozala na mokonzi moko te oyo andimami kino mbula 17 na nsima na bokoti ya

Auguste na mobu 27 liboso ya ntango na biso, ndenge esilaki komonisama; na nsima Tibérie (14-37 T.B.), Caligula (37-41), Claude (41-54), mpe Néron (54-68). Etumba elandaki mwa moke liboso ete Vespasien akóma amperεε, mpe basoda na ye baponaki bakonzi ya basoda Galba, Otho mpe Vitellius mokomoko. Galba atikaki mosala mwa basanza (68-69) mpe babomaki ye; Otho (69, Yanuali-Avril), mpe amibomisaki bomoi na ye moko; Vitellius na mokuse (69) -- misato oyo bazalaki koyangela na mobimba kaka soki sanza 18. Vespasien andimaki Vitellius mpe Otho, kasi na mobu 68 T.B., basoda na ye moko basakolaki ye mokonzi. Kozonga uta na Esti, limpinga na ye mpe ya Vitellius ebundaki mpe oyo ya nsuka abomamaki, mpe bandimaki Vespasien lokola mokonzi. Kasi atiaki na nse kaka maseke moko, misato te, -- moko te kati na yango etangami na bato mingi ya mayele na masolo ya kala, mpo ete bazalaki ba pretendes na esika ya kozala ba ampereurs ya bona fide lokola mpe kozala ya ba tenures insignifiantes. Kasi, soki totángi yango, ezalaki kaka na bakonzi mwambe liboso ya Vespasien (oyo bazalaki koyangela na molongo, nzokande, na esika ya koyangela na ntango moko) -- mpe soki esengeli kotángi Jules César, ezalaki naino kaka libwa. Na yango, Vespasien akokaki te kozala liseke ya zomi na moko kotia na nse "maseke misato ya liboso" ya Danyele 7:8. Lisusu, tii na Domitian (81-96 T.B.) te nde tozali na monstre eloko moko lokola "liseke moke" oyo Daniel alimbolaki, mpe ata ye atyaki te ba oyo bazalaki liboso misato. Na yango, ata eloko moko te na ntina na ndimbola oyo eyokani na elilingi ya esakweli.

Litomba ya nyonso wana ezali ete emonani ete tokoki koyeba na ntembe te bomoto ya sikisiki soit ya maseke 'dix' to ya "liseke moke", soki ezalaki na mokano ya boye. Mpe atako ndimbola oyo bato mingi balingaka mingi mpo na "liseke moke" ezali ete emonisaki Papa, identification wana ezali te kozanga mikakatano na yango. En plus ya incertitude oyo ekangami na 'maseke misato' esengelaki kozala na "maseke misato." likolo" to "kotia na nse," ezali likambo oyo ete ezalaki na ebandeli na yango te kino mwa ntango nsima ya kokweya ya Loma na mobu 476 nsima ya Klisto, mpe etelemaki mingimingi likolo ya bitika ya bokonzi ya westi -- ntango mosusu mpenza nsima wana nyonso "maseke zomi" esalaki bokonzi elongo na mpe lokola eteni ya "nyama" mpo na "ngonga moko," kobunda na basantu mpe na nsima kobalukaka na engumba ya ndumba ya Loma ya Pagan mpe emonani ete esalisaki na bokóli ya boklisto koleka bapakano na ampire, mpe ndenge moko nsima wana "nyama" ya Loma ya ampire ekendeki "na libebi," nyonso wana ndenge esakolamaki na Emoniseli 17.

LISAKOLI: Adam Clarke alobi, "Epai ya moto moko te oyo [liseke moke ya v.24-26] ekoki kosalelama malamumu to mobimba lokola mpo na ba pápa ya Loma." Mpe lisusu: «Soki nguya ya pápa, lokola liseke to nguya ya ntango, ekanisami awa, oyo ekoki kozala mingi, (mpe toyebi ete nguya wana epesamaki na mobu 755 na Pápa Etienne II, na Pépin, mokonzi ya France,) kotanga mibu nkoto moko na nkama mibale na ntuku motoba uta na yango, tomemami na mobu 2015 ya T.B. Atako alobi ete, "Nazali kotya likebi te to kozwa bosukisi uta na badati oyo," azali mpenza kolobela yango malamumu na maloba na ye na 8:14, lokola tokoyeba yango lisusu na nsima.

Mokapo 5

Esakweli - Bokonzi

Danyele Mokapo 8

1. Emonisami na Mpate-Mbali mpe Ntaba-Ntaba: Yango emonanaki na Danyeale na emonaneli na ye ya mibale, oyo elimbolami na Verse 1-8, mpe emonisami na Verse 15-25.

"Mpate-mobali . "Ntaba-ntaba eutaki na wēsti . . . mpe . . . ezalaki na liseke moko ya kokamwa kati na miso na ye." "Mpe ntango azalaki makasi, liseke monene ebukanaki; mpe na esika na yango maseke minei ya ntina ebimaki epai ya mipepe minei ya lola."

"Mpate-mobali oyo omoni, oyo ezalaki na maseke mibale, ezali bakonzi ya Media mpe ya Perse. Mpe ntaba-mobali ya mabe ezali mokonzi ya Grèce: mpe liseke monene oyo ezali na katikati ya miso na ye ezali mokonzi ya liboso. Mpe mpo na oyo ebukanaki, na esika oyo minei etelelaki, makonzi minei makotelema na ekolo, kasi na nguya na ye te."

Ekoki komonana ete yango ekokani na banyama mpe makonzi ya mibale mpe ya misato ya ndoto ya liboso ya Danyeale, na Mokapo 7. Na mokapo oyo, bakonzi ya Bamede mpe ya Baperse bazali komonisa makonzi mibale te, kasi bokonzi moko ya mibale, oyo ekeseni na balimboli ya bonsomi mpe ya Katolike ya Loma, mpe na boyokani na makomi mosusu oyo bato babengaki likebi na yango. Na yango, yango elingi koloba ete nyama ya minei ya Mokapo 7 mpe makolo mpe makolo mpe misapi ya makolo ya elilingi ya ndoto ya Nebukadanesala na Mokapo 2, emonisaki mpenza bokonzi ya Bagreke te, kasi bokonzi ya Loma.

Maseke mibale ya mpate-mobali ezali komonisa nguya ya Bamede mpe ya Baperse. Na ebandeli, Bamede nde bazalaki koyangela, mpe na nsima Baperse.

"Liseke moko ya ntina" ya ntaba-mwasi ezalaki mokonzi ya liboso ya bokonzi ya Grèce, oyo azalaki Alesandala Monene. Ebukanaki na liwa ya Alesandala na mobu 323 liboso ya ntango na biso "maseke minei ya ntina" oyo ebimaki na esika na yango ezali komonisa bokabwani ya bokonzi na ye nsima ya liwa na ye kati na ba généraux na ye minei. Bato oyo baleki makasi na kati na bango ezalaki Ptolémée, oyo bapesaki Ezipito, mpe Séleucus I, oyo Siri ná mikili nyonso ya Esti ekómaki na ye.

2. "Liseke Like" Iya Ntaba-Ntaba Eyebani: "Na moko na yango [na moko ya maseke minei oyo ezali likolo] ebimaki mwa liseke moko, oyo ekómaki monene mingi, epai ya sudi, mpe epai ya esti, mpe epai ya mokili ya nkembo" (v.9). Bolimboli ya ye mpe ya kobebisama na ye ezali kokoba kino na v.14, na bandimbola mosusu na v.23-27, kobanda boye: "Mpe na ntango ya nsuka ya bokonzi na bango, ntango babuki mibeko bakoya na mobimba, mokonzi ya elongi ya nkanda mpe ya bososoli ya bitumbu ya molili, akotelema. Mpe nguya na ye ekozala makasi, kasi na nguya na ye moko te, mpe akobebisa na ndenge ya kokamwa, mpe akosala." azwa bomengo mpo na kosala boseveli na ye, mpe akobebisa bato ya nguya mpe bato basantu."

Na ndingisa moko, balobeli Antiochus Epiphane, mwana ya mwana ya Séleucus I, mokonzi ya Siri mpe ya Esti. Alukaki kosangisa Ezipito mpe naino mosika na Esti na bokonzi na ye, mpe Palestine mpe, na milende ya sipesiale mpo na kobebisa Lingomba ya Bayuda mpe kotya bopakano na oyo ya nsuka. Kobebisama na ye ya Mokili Mosantu mpe esika na yango mosantu

elimbolami na lisolo na mikapo motoba ya yambo ya 1 Makabe mpe na Josèphe, Bitumba ya Bayuda, Buku I, 1:1-4.

Ntango kobanda na bosoto ya esika mosantu kino bopeto na yango esengelaki kozala "ntongo mpe mpokwa nkoto mibale na nkama misato" (v.14, 26). Yango ekoki kolimbola ntongo 2 300 bakisa mpe mpokwa 2 300, yango wana mikolo 2 300; to ekoki kolimbola motango mobimba ya ntongo bakisa mpokwa, yango wana mikolo 1.150 -- mpokwa mpe ntongo ekokani na mokolo moko, lokola na Genese 1. Oyo ya nsuka esepelisami na mikanda ya mambi ya kala. Josèphe alobaki mpo na Antiochus Epiphane, "Abebisaki mpe tempelo, mpe atikaki momesano ya ntango nyonso ya kopesa mbeka ya bozongisi ya mokolo na mokolo mpo na mibu misato mpe sanza motoba" (Bitumba, 1, 1:1), -- oyo ekoki kozala "motango ya zingazinga" mpo na mikolo 1.150, to mibu misato, sanza mibale, mpe mikolo zomi uta elekaki mibu misato. Lisusu, engebene 1 Makabe (mikapo 1 mpe 4), ezalaki bobele mwa koleka mibu misato uta ntango ete etumbelo ya bapakano etongamaki na tempelo na Yelusaleme kino Yuda Makabe, Moyuda oyo azalaki kolinga ekólo na ye mpe mokambi ya guérilla, alongaki kokota na Yelusaleme, kopetola esika mosantu, mpe kozongisa losambo ya Bayuda oyo ezalaki na mibeko mpe mbala na mbala, nzokande Antio Epiphane azalaki na Esti na a mission ya kopunza mpe esika akufaki mwa moke nsima ya koyoka exploit ya Yudas Makabe.

Esengeli koyeba ete "liseke moke" ya mokapo oyo eleki ekoki kozala "liseke moke" ya mokapo oyo te. Kati na makambo mosusu, oyo ya liboso ebimaki na kati ya maseke zomi ya nyama ya minei, oyo ezalaki komonisa bokonzi ya Loma, mpe oyo ya nsuka ebimaki na moko ya maseke minei ya nyama ya mibale ya mokapo oyo, oyo ezali komonisa bokonzi ya Bagreke mpe ekokani na nyama ya misato ya mokapo oyo eleki. Bokonzi ya Loma ezalaki na makonzi zomi ya ntango wana. Bokonzi ya Grèce ekabolamaki na biteni minei. Ezalaki na eteni ya suka ya lisolo ya bato minei nde Antiochus Epiphane ayaki na esika ya likambo (8:23) -- pene na mobu 175 liboso ya ntango na biso -- mbula 148 nsima ya liwa ya Alesandala Monene na mobu 323 liboso ya ntango na biso, mpe mbula 137 liboso ete eteni ya nsuka ya bokonzi na ye (Egypte) elongama na Baloma na mobu 30 liboso ya ntango na biso, nsima ya Syrie na mobu 63 liboso ya ntango na biso (mbula 100 nsima ya liwa ya Antiochus Epiphane oyo ezali na kati).

LISAKOLI: Na kolobelaka lisusu Adam Clarke, apesi likanisi oyo elandi na Verse 14: "Atako na maloba mpenza, ezali mpokwa mpe ntongo nkóto mibale na nkama misato, nzokande nakanisi ete mokolo ya esakweli esengeli kososolama awa, lokola na bisika mosusu ya mosakoli oyo, mpe esengeli komonisa mibu mingi boye. Soki tobandi bambula oyo uta na emonaneli ya ntaba-mwasi, (Asia oyo ezalaki kobundisa Alexander,) oyo ezalaki . . . Na bongo ekomonanaka ete azali na momesano ya kondima ete kopetolama ya esika mosantu ezali na boyokani na kobungisa nguya ya ntango moke na bokonzi ya pápa. Yango ezali te lokola bondimi, kasi mpo na kopesa échantillon ya bandimbola mosusu.

Mokapo 6

**Poso Ntuku Sambo
Danyeke Mokapo 9**

Na mobu ya yambo ya bokonzi ya Dalio Momedede likolo ya bokonzi ya Bakaladi (pene na mobu 538 liboso ya ntango na biso), Danyele asosolaki na mikanda (emonani 2 Ntango 36:21 mpe Yilimia 25:11-12; 29:19) ete bokangami ya Bayuda na Babilone mpe bobebisi ya Yelusaleme esengelaki kosila nsima ya mibu ntuku nsambo, oyo esengelaki kosila mosika te kosala. Yango ekomaki obsession magnifique na ye mpe sujet ya losambo mpe mabondeli mingi, na "kokila bilei mpe bilamba ya saki mpe mputulu" (v.4). Na eyano, anzele Gabriel atindamaki mpo na koyebisa ye makambo mosusu oyo esalemaki mpo na bato na ye oyo ekotizamaki te na boumeli ya mbula ntuku nsambo oyo alekisaki na boombo (vs.20-27). Yango ekokende, emonani, kino na tango ya Klisto, mpe elimbolamaki lokola "baposo ntuku nsambo" (mingimangi endimami ete ezali baposo ntuku nsambo ya mibu, to mibu 490), ekabolami na bileko misato ya mibu nsambo, 62, mpe moko -- to mibu 49. Mpe na ntango moko boye oyo eyebani te nsima wana "mopakolami, mokonzi" (emonani ete Klisto), akatamaki na "kati" ya poso ya 70 (elingi koloba, poso oyo elandaki "sambo" mpe na nsima "poso ntuku misato na mibale"), engumba mpe tempelo ("esika mosantu") ekobebisama lisusu -- na "bato ya mokonzi" (emonani ete Moloma oyo akambamaki na Tito, mokonzi oyo na nsima akómaki mokonzi ya Loma, oyo na nzela na ye Yelusaleme mpe tempelo ebebisamaki na mobu 70 T.B.).

EZALAKI NA MIBEKO MINEI oyo etali bozongi ya Bayuda oyo bazalaki na boombo mpe kotonga lisusu tempelo mpe Yelusaleme: (1) Na Sirise Monene, mobu 536 liboso ya ntango na biso (Ezela 1:2-4; 2 Ntango 36:22-23); (2) Na Dalio Monene (Hystaspes), mobu 519 liboso ya ntango na biso (Ezela 6:1-12); (3) Na Artaserzese Longimanus, 458 to 457 liboso ya ntango na biso (Ezela 7:7,11-26); (4) Na Artaserzese lisusu, 445 liboso ya ntango na biso) (Nehemia 1:1; 2:1-8).

Soki tobandi na mobu 26 ya Klisto, mobu ya batisimo ya Klisto, kopakolama na Molimo Mosantu, mpe bobandi na Yisalaele lokola Mwana ya Nzambe, Yoane 1:31-34 (ntango azalaki na mibu 30, Luka 3:21-23, mbotama na ye ezalaki na sima te koleka 4 liboso ya ntango na biso engebene na manaka na biso ya Grégoire), mpe totanga nsima mibu 483 (sambo bakisa 62). baposo ya bambula), tokomi na mobu 457 liboso ya ntango na biso, mobeko ya liboso ya Artaserzese (mwana mobali ya mwasi ya Mokonzi-mwasi Estere, ya Buku ya Estere) -- oyo emonani lokola ete esalaki malamuni koleka oyo ya liboso. Ezali mpe mpenza solo ete Klisto abakamaki na ekulusu nsima ya mbula soki 3 na ndambo ya mosala ya moto ye moko, to na katikati ya poso ya 70 ya Danyele ntango akosala "koyokana makasi na bato mingi." Lokola mbano ya liwa na ye, akomaki "moyokanisi ya kondimana ya sika" (Baebale 9:15, mpe esakolamaki mingi epai ya Bayuda mibu 3 1/2 oyo etikali ya "poso" ya 70, mwa moke nsima na yango epesamaki na bapakano lokola mpe Bayuda -- "na Moyuda liboso, mpe lisusu na Bagreke" (Baloma 1:16).

YANGO EZALAKI KOKOMA YA KOKAMBI ya oyo elingaki kozala esakweli ya kosakola ata soki epesamaki na ekeke ya 2 L.T.B. Ezali na lolenge moko te oyo ekokaki mbala mosusu kokomama nsima ya likambo yango!

MOKAPO MOKANGI LISUSU MINGI na Mokapo 2 mpe 7 na oyo etali ntango ya kofandisa bokonzi ya likoló na mikolo ya bakonzi ya Loma. Mpo ete Klisto, oyo babakamaki na ekulusu na nse ya mokonzi ya Roma Ponti Pilate na mobu 30 nsima ya Klisto mpe asekwaki uta na bakufi mikolo

misato na nsima, amataki na lola mpe ayambamaki libanda ya miso ya bato na lipata, mikolo tuku minei nsima ya lisekwa na ye (tala Misala 1:1-11). Emonani ete ezali ye nde "ayaki elongo na mapata ya lola . . . epai ya bato ya kala ya mikolo," mpe "apesamaki bokonzi oyo ekobebisama te" (7:13-14).

Mokapo 7

Prophetie - Etumba Monene Danyeले Mikapo 10-12

1. Mokapo 10: "Na mobu mwa misato ya Sirise mokonzi ya Perse, [oyo elingaki kozala mobu 534 liboso ya ntango na biso] likambo moko emonisami epai ya Danyeले" oyo etali "etumba monene" (vs1-2). Mpe Mikapo 10, 11, mpe 12 ezali occupé na yango. Ezali ndambo ya kobakisa na Mikapo 8 mpe 9, mpe esimbaka makambo ya nsonge ya Bokonzi ya Minei, kokolisa makambo mosusu ya Mokapo 7. Anzeli atindamaki epai ya Danyeले mpo na kosala ete "asosola nini ekokómela bato na yo na mikolo ya nsuka; mpo ete emonaneli ezali naino mpo na mikolo mingi" (10:14). Mingimingi, emonani ete Mokapo 10 mpe 11 elobeli makambo oyo ekosukisa bokonzi ya Grèce na kokweisa Syrie mpe na nsima Ezipito na Baloma na mobu 63 liboso ya ntango na biso mpe na mobu 30 liboso ya ntango na biso. Yango ekozala "mikolo mingi" sima ya emonaneli epesami. Mpe mbala mingi bakanisaka ete Mokapo 12 ezali ya eschatologie, to oyo etali makambo ya nsuka ya lisolo ya bato. Ekoki kozala ete eteni ya nsuka ya Mokapo 11 ezali mpe na maloba ya elilingi oyo etali eschatologie.

2. Mokapo 11: Na mokapo oyo, tozali na ba sketch ya lisolo mpe kokweya ya bokonzi ya Bamede-Perse mpe ya Grèce oyo elakisami na Danyeले -- kasi ntango emonani lokola ete ekozala lisusu na Bamede te na kiti ya bokonzi, mpe bokonzi ezali ya Perse koleka Median. Bayebisaki Danyeले ete: "Tala, bakonzi misato bakotelema na Perse; mpe ya minei akozala na bozwi mingi koleka bango nyonso: mpe ntango akokóma makasi na bozwi na ye, akolamusa bato nyonso mpo na kobundisa bokonzi ya Grèce" (v.2).

OYO ELOBAMI NA MBU YA MISATO YA CYRUS, mokonzi ya Perse, to mobu 534 liboso ya ntango na biso ntango azalaki na mbula minei mosusu mpo na koyangela, atalelamaki na plan na biso ya ebandeli ya "Mokanda ya Danyeले" lokola moto ya liboso kati na misato. Yango ezalaki mpo ete lokola ekanisamaki ete Smerdis (oyo babengaka mpe Bardiya, mpe oyo etangami lokola bongo na etanda oyo ekangami na plan oyo touti kolobela) akoki kotángama te lokola mokonzi mpo na makambo oyo elandi oyo The New Columbia Encyclopedia elobeli:

"Smerdis, dc528 avant J.C., mwana ya mibale ya Cyrus le Grand, mokonzi ya Perse. Babengaka ye mpe Bardiya. Abomamaki na ndeko na ye Cambyses II, oyo abombaki kobomama yango na sekele. Patizithes, mobateli ya Magie ya ndako ya mokonzi ya Cambyses, alongolaki Cambyses (oyo azalaki kosala campagne na Egypte), atie liboso ndeko na ye moko Guamata mpo asala lokola Smerdis mpe." asakolaki ye mokonzi.

Kasi, soki Smerdis (to Bardiya) ya lokuta etangami, lokola na etanda oyo tolobeli awa na likoló, Sirise alingaki kotángama te kati na bakonzi misato oyo batelemaki naino na Perse, mpe liste ya

bango misato, mpe na nsima ya minei, ekozala boye: Cambyses II (530-522 L.T.B. kosalelaka badati ya etanda oyo tolobeli awa na likoló), Smerdis (522 liboso ya ntango na biso), Darius Hystaspes (522-486 L.T.B.), mpe Xerxes I (486-465 L.T.B.).

Ndenge elobamaki na plan ya ebandeli, Xerxes I azalaki mozwi mpe nguya mingi koleka bakonzi ya Perse -- mbala mosusu Ahasueruse ya Buku ya Estere. Akotaki na Grèce kasi alongamaki na Salami (480 liboso ya ntango na biso), oyo etyaki Perse na bokiti mpe Grèce na likoló tii na nsuka Perse ekweaki na maboko ya mokonzi ya Grèce, Alesandala Monene na mobu 330 liboso ya ntango na biso Mpo na bakonzi ya Perse oyo bazalaki koyangela na ntango ya bokiti na yango, talá etanda oyo esilá kolobelama.

VERSER 3 MPE 4 EZALI NA REFERENCE YA ALEXANDER LE GRAND mpe bokonzi na ye ya Grèce. Tango akufaki na mobu 323 liboso ya ntango na biso, bokonzi na ye ezwakibula te na bakitani kasi ekabolamaki kati na ba généraux na ye oyo bazalaki na makoki mingi -- oyo bazalaki na makoki mingi ezalaki Séleucus I Nicator mpe Ptolémée, oyo bayambaki Syrie mpe Est nionso, mpe Ezipito elongo na Libye mpe Éthiopie (tala v. 34), respectivement, oyo ba dynasties na bango eyangelaki kino ezwamaki na Baroma na mobu 63 liboso ya ntango na biso mpe 30 liboso ya ntango na biso, mpe balobelami na mokapo oyo lokola "mokonzi ya nord" mpe "mokonzi ya sudi," na kolanda.

VERSES 5 TI NA 20 epesi bokuse ya mbangu ya boyokani kati ya "mokonzi" ya nord" na "mokonzi ya sud" tii na tango Antiochus Epiphanes lokola "mokonzi ya nord".

VERSES 21 TII 35 elobeli tango ya Antiochus Epiphane, mpe boyokani na ye na "mokonzi ya sudi" mpe na Bayuda na Palestine, na nse ya "boyokani" na Nzambe -- "boyokani" oyo elobelami na Verse 22 mpe 32. "Mokonzi ya kondimana" na eteni ya liboso ekanisami ete azali nganganzambe monene ya Bayuda, mbala mosusu Onias III, . oyo, engebene 2 Bamakabe 4:33-38, abomamaki. "Masuwa ya Kittim: na Verse 30 endimami na ndingisa ya bato ya mayele lokola masuwa ya Loma. Ata mabongoli mibale (Moffatt, mpe Goodspeed) ezali na Baloma to Loma. ("Kittim" esalelamaki liboso mpo na Esanga ya Chypre, kasi kosalelaka na yango ekómaki koyeisama na bisika mosusu na ngambo mosusu ya Mbu ya Mediterane na westi.) Mpe bandimbola ndenge na ndenge ezongeli polele intervention historique particulière ya Loma oyo esalaki que Antiochus Epiphanes atika expédition na ye contre Ezipito mpe azonga na Syrie, kasi azongisaki mabe na Israël na nzela na ye ya kozonga na mboka, akómisaki mbindo na esika mosantu mpe alongolaki mbeka ya kotumba oyo ezalaki ntango nyonso, ndenge tolobeli yango na Verse 30 mpe 31.

Verse 32 tii 35 ekoki kolobela ntango ya Bamakabe. Basusu bakanisaka ete Verse 35 ezali mpe elembo ya eleko ya boklisto -- mbala mosusu libosoliboso na ntango ya nsuka ya bokonzi ya Bagreke lokola elekaki epai ya Baloma, nzokande na esika ya mibale na nsuka ya lisolo ya bato. Kasi dogmatisme soit pro soit con emonani mayele te.

VERSES 36 TI NA 39 elimbolami ndenge na ndenge -- basusu basalelaka yango na Rome -- mokonzi (ampereur) na yango. Basusu bamonaka yango kaka lokola ndimbola ya kokoba mpe

ya généralisé ya Antiochus Epiphanes -- atako ekoki kosalelamba ndenge moko mpo na mokambi ya basoda oyo amperere atindaki. Verse 37 ekoki kozala na ndimbola ya kotyola losambo ya Tamuz to ya Adonis mingimingi, oyo balobaka ete esepelisaki basi mingimingi, bakisa mpe oyo ya nzambe mosusu nyonso ya mboka. Alingaki kotya motema na esika na yango na lialisi ya nzambe mopaya (vs.38-39).

VERSES 40 TI NA 45 elimbolami ndenge moko ndenge moko, na basusu bakanisaka "ye" na Verset 40 ezali kolobela "mokonzi" ya paragraphe oyo eleki. Ezala yango ezali malamumu to te, ekoki naino kosalelamba mpe mbala mosusu esalemaka, mpo na mokonzi ya Loma to mokonzi na ye ya basoda na Ezipito mpe na Syrie (ata mpe Palestine), oyo batemelaki ndenge moko na "mokonzi ya sudi" mpe "mokonzi ya nordi" (ezali mpenza te naino Antiochus Epiphanes) na ntango oyo bokonzi ya bato mibale ya nsuka elingaki koleka na Loma. Basusu bakanisaka ete ezali kolobela, ata na lolenge ya elilingi mpe soki mobimba te, na nsuka ya ntango -- ete "ye" ya Molongo 40 ezali kolobela motemeli ya Klisto (mosali oyo akanisami ete azali mosali monene ya bato ya Satana na Emoniseli 20:7-10), mpe ete na ndenge ya elilingi bakonzi ya "nordi" mpe "sud" bazali komonisa botemeli epai na ye. Yango, nzokande, epesi mokumba moko oyo ezali na bizaleli te na bililingi na bango kino sikawa na Mokanda ya Danyele. Mpe "ntango ya nsuka" na Molongo 40 emonani ete ezali kolobela mingi nsuka ya bokonzi ya Bagreke lokola bitika na yango ya nsuka ekomi na nse ya bokonzi ya Loma. Kasi boyangeli ya Loma esengelaki te komonisa mpasi ya nsuka mpo na basaleli ya Danyele.

Mokapo 8

Tango Ya Nsuka

Mokapo 12

1. Molongo 1-4: Oyo eleki mabe ekozala naino koya -- nsuka ya ekolo ya Bayuda, kasi bato na yango te oyo bakozala sembo epai ya Nzambe, atako bakokaki kokufa ezala na lolenge ya bomoto to na loboko ya banguna, mpo ete esengelaki kozala na lisekwa mpo na kozwa mbano ya seko -- "bomoi ya seko" mpo na bayengebene, mpe "kotyolama ya seko" mpo na bato oyo bazali sembo te -- oyo Kondimana ya Sika eteyaka ekozala na suka ya tango (Yoane 5:28-29; 6:39,40,44,54; 11:24; 1 Bakolinti 15:20-24). Oyo ekoki kozala "ntango ya nsuka" ya Molongo 4. Soki ezali bongo, makomi ekoki kozala koloba ete nyonso te oyo ezali na mokapo oyo ekoki kososolama liboso ya ntango wana. Yango ezali mbala mosusu solo, mingimingi lokola badati, oyo elobelami mingi to moke na ndenge ya nkuku. Mpo ata Klisto, ntango azalaki awa na mabele, ayebaki te ntango nini nsuka ya ntango ekozala (Matai 24:36), mpe banda wana amonisi yango te.

2. Verse 1 Lisusu: Yango ezali kolobela "ntango ya mpasi, lokola ezalaki naino te banda ekolo ezalaki ata tii na ntango wana." Mpe yango nde lolenge Yesu alimbolaki bobebisi ya Yelusaleme mpe nsuka ya ekolo ya Bayuda (oyo esalemaki na mobu 70 nsima ya liwa ya Klisto): «Mpo na ntango wana ekozala bolzi monene, oyo esalemaki naino te uta ebandeli ya mokili kino lelo, te, mpe ekozala te» (Matié 24:21). Na yango, ekoki kozala ete Yesu ná Danyele bazalaki kolobela likambo moko. Yesu apesaki malako mpo ete bayekoli na ye na Yelusaleme mpe na Yudea

bakima, mpe engebene na Histoire Ecclesiastique ya Eusèbe, "balongwaki na engumba, mpe bafandaki na mboka moko boye na ngambo mosusu ya Yordani, oyo babengi Pella" (Buku III, Mokapo 5). Mikaele, "anzelu monene" (Yuda 9), oyo alobelami deja na Danye 10:13,21 lokola asalelami na Nzambe na makambo ya mpasi, alimbolami na oyo azali kolakisa Danye 10:13,21 lokola "mokonzi monene oyo atele mi mpo na bana ya bato na yo," na bondimisi ete "na tango wana [oyo elobelami na mokapo oyo] Mikaele akotelema" -- emonani ete mpo na kosunga bato ya solo ya Nzambe. Mpe ekoki kozala ete basalelaki ye mpo na kosalisa basantu na kokima na Pela ntango Yelusaleme elingaki kobomama.

3. Milongo 5-7: Tango Danye atunaki, "Nsuka ya makamwisi oyo ekozala tii boni?" bayebisaki ye ete "ekozala mpo na ntango, bantango, mpe ndambo; mpe ntango bakosilisa kobuka na biteni nguya ya bato basantu, makambo maye manso makosila." Ezali likambo oyo ekoki kosalema te ete balobelaka likambo moko oyo esakolamaki na 7:23-28. Eloko ya ntango oyo elimbolami ekoki kozala ete elimbolaki mbula 3 na ndambo, to mikolo 1 260, oyo mokolo moko ezali komonisa mbula moko; to ekoki kozala kaka botalisi ya elilingi na likambo ya ntango oyo etyami ndelo te na atako bongo ntango molai -- oyo eumelaka te kino na nsuka ya ntango. Ekoki kozala kolobela ntango kino na oyo ya Emoniseli 11:14, ntango "Bokonzi ya mokili ekomi bokonzi ya Nkolo na biso, mpe ya Klisto na ye" -- oyo, na ngala na yango, ekoki kozala kolobela elonga ya boklisto na bopakano na bokonzi ya Loma mpe nguya na yango monene ya konyokola oyo ebukanaki na ekeke ya 4 nsima ya liwa ya Klisto

4. Milongo 8-9: Kasi, Danye alobaki ete: "Nayokaki, kasi nasosolaki te: bongo nalobaki: Ee nkolo na ngai, likambo ya makambo oyo ekozala nini? Mpe alobaki ete: Kende nzela na yo, Danye; mpo maloba ekangami mpe ekangami tii na ntango ya nsuka," Ezali nde nsuka oyo elobelami na baverse oyo eleki mbala moko, oyo emonani lokola liboso ya nsuka ya ntango, to ezali nde oyo ekoki kolimbolama Verse 2-4, oyo emonani ete ezali na nsuka ya ntango? Mokomi ya banti yango azali komipesa na nsani nyonso mpo na kokanisa ete oyo ya liboso, kasi aboyi kozala na makanisi ya lokuta.

5. Verse 10: Bayebisaki Danye lisusu ete: "Mingi bakomipetola, bakomikómisa mpembe, mpe bakopetolama; kasi bato mabe bakosala mabe: mpe moko te kati na bato mabe akososola; kasi bato ya mayele bakososola." Ekoki kozala ete yango elimboli te kososola makambo nyonso ya kobombama oyo emonisami epai ya Danye, mpamba te ye moko asosolaki yango nyonso te. Kasi esengeli kolobela bososoli ekoki mpo na koyeba ete lipamboli ya nsuka esengeli kozwama na bosembo epai ya Nzambe, mpe kaka na yango, kozanga kotala motuya ata soki ezali ya bomoi ya mabele yango moko. Mpo liwa ezali nsuka te, ndenge emonisami na Verse 2 mpe 3.

6. Milongo 11-13: Yango ezali na boyokani na bantango lisusu, oyo elimbolami ndenge na ndenge, mpo ete ezali na nsango ekoki te mpo na kosala ete ndimbola moko boye ezala ya solo. Mpe atako makambo oyo elobamaki, emonani ete mbala mosusu bakanisaki te ete Danye asosolaka mpenza ndimbola na yango. Bayebisaki ye ete: "Kasi kende tii na nsuka, mpo okopema, mpe okotelema na molongo na yo, na nsuka ya mikolo." Mbala mosusu "bopemi" na ye ekozala kati ya liwa mpe lisekwa na ye, na ntango wana akotelema na oyo ekozala "lote na

ye, na nsuka ya mikolo" -- mbala mosusu na nsuka ya ntango na mabele, ntango Klisto akoya kosekwise bakufi, lokola na mikapo oyo tolombeli likolo na kolobelaka Verse 1-4.

Kasi "ntango ya nsuka" na Verse 4 esengeli mpenza te kokokana na bosukisi bileko oyo elobelami na Verse 11-12, ndenge elandi: "Mpe uta ntango oyo likabo ya kotumba ya ntango nyonso ekolongolama, mpe ekotia likabo ya nsɔni oyo ekómisaka mpamba, ekozala mikolo nkóto na nkama mibale na ntuku libwa. Esengo na ye oyo azali kozela, mpe akoya epai ya bato nkóto na misato." mikolo nkama na mitano na ntuku misato." Soki yango ezalaki na mokano ya kokokana na nsuka ya ntango na mabele, mpo na nini bongo Yesu, ntango azalaki awa na mabele, ayebaki te ntango ya koya na ye lisusu (Matai 24:36)?

Epai mosusu, soki ekanamaki mpo na yango, esika ya ebandeli ezalaki nini -- elingi koloba, kolongola "likabo ya kotumba oyo ezali kokoba" mpe kotya "likambo ya nsɔni oyo ezali kosala ete ezala mpamba"? (1) Ezalaki nde mbindo ya tempelo ya Yelusaleme na mobu 168 liboso ya ntango na biso na Antiochus Epiphane? To (2) ezalaki nde oyo esalemaki na boyokani na kobebisama ya Yelusaleme mpe tempelo na Baloma (Matai 24: 15-18), oyo emonani ete oyo ya liboso ezalaki ndakisa na yango? To (3) ezalaki "eloko ya nsɔni oyo esalaka ete ezala mpamba" esengelaki kososolama na "eloko nyonso oyo ezwami na esika ya, to etiamaki na botelemeli, makuli ya Nzambe, losambo na ye, &c.," lokola na Adam Clarke mpe basusu mosusu? Lisusu, soki ezali ya nsuka, likambo nini ya nsima esengelaki kosalema na nsango oyo bapesaki Danyele, mpe ndenge nini tosengeli koyeba?

Lisusu, tozali na mikolo mibale ya nsuka -- mikolo 1.290 mpe mikolo 1.335, bokeseni ya mikolo 45, to sanza moko na ndambo. Makambo yango ezali komonisa ebandeli mpe nsuka ya ntango ya nsuka, to likambo mosusu? Mpe, esengeli nde kozwama lokola mikolo ya solosolo, to kososolama lokola mokolo oyo ezali komonisa mbula lokola na Ezekiele 4:6 mpe mbala mosusu makambo mosusu ya esakweli? Ata ndenge nini, mituya yango ekoki te komonisa nsuka ya ntango awa na mabele soki ebandi na mobu 168 liboso ya ntango na biso to na mobu 70. Soki tozwi mokolo moko mpo na kolimbola mbula moko, mbula 1 290 mpe mbula 1 335 nsima ya mobu 168 L.T.B., ekomema biso kaka na mobu 1132 L.T.B. To, soki elandi mobu 70 T.B., yango ekokaki kaka kokitisa biso kaka na mobu 1360 T.B. mpe 1405 T.B., respectivement. Kasi, soki bazali komonisa nsuka ya ntango awa na mabelé, likambo nini esilá koleka, soki ezali, ezali komonisa esika ya ebandeli, mpo tóyeba ete nsuka ekómi pene, ndenge bato ndenge na ndenge balobaka yango na boumeli ya bikeke mingi mpe bato mingi oyo balingaka kokamwisa bato bazali kotingama mingi na mikolo na biso?

Kasi, soki badati ya nsuka oyo tolombeli awa na likoló ezali komonisa te nsuka ya ntango, ezali komonisa nini, mpe ndenge nini tosengeli koyeba? Lisusu, "eloko ya nsɔni oyo ekómisaka mpamba" oyo esalaka lokola dati ya ebandeli ezali nini? Adam Clarke apesi likanisi oyo elandi: "Tempelo ya Adrian, oyo etongamaki na esika ya tempelo ya Nzambe na Yelusaleme [pene na mobu 135 nsima ya liwa ya Klisto], lingomba ya santu Sophia ebongwanaki mosquée ya Bamohammed [1453 T.B.], &c., &c., ekoki kobengama biloko ya nsɔni oyo ekómisaka mpamba. Mbala mosusu Lingomba ya Mohammedan ekoki kozala likambo ya nsɔni; oyo ebimaki na mobu 612 ya T.B mibu nkoto moko na nkama mibale na ntuku libwa, ver.11, uta ntango wana,

ekokitisa biso kino na 1902, ntango tokoki kokanisa uta na calcul oyo, ete lingomba ya PROPHETE YA LOKUTA ekotika kolonga na mokili, oyo mbula ya lelo, 1825, ezali mosika kaka na mibu ntuku nsambo na nsambo." Soki Adam Clarke akokaki kozonga na mabele na mikolo ya lelo, nini asengelaki kosukisa na ntina ya "mbala mosusu" na ye ya mibu koleka 160 eleki?

Yango ezalaki kaka "mbala mosusu," nzokande, oyo emonisami te lokola likambo ya solo. Kasi Straub, na buku na ye ya Analyse Biblique, nkasa 129-32, azali na bileko nyonso ya ntango oyo esalemi na bosikisiki, kozanga ata "ekoki kozala," "mbala mosusu," to "mbala mosusu," mpe ayei na dati ya nsuka ya "pene na mobu 2370 T.B.." Na yango, tobakisi sikawa bozongeli ya maloba na ye, kobenda likebi na botau mpe bozangi boyokani.

Mokapo 9

Analyse ya "Alyse" ya Straub

YA LIBOSO: (1) Kozanga kotala likambo oyo ete "mpokwa mpe ntongo" 2300 ya 8:13-14 ekokaki kolimbola mikolo 1.150 mpe kolobela ntango ya kobebisama ya esika mosantu mpe kotika "likabo ya kotumba oyo ezali kokoba" kati na likambo na yango na Antiochus Epiphane mpe bopetoli na yango mpe kozongisama ya bambeka nyonso na nse ya bokambi ya Yudasi Makabe, mpe (2) ndenge moko mpe koboya litatoli ya Josèphe (Bitumba ya Bayuda, I, 1:1) oyo elobaki ete Antiochus Epiphane "abebisaki tempelo, mpe atikaki momeseno ya ntango nyonso ya kopesa mbeka ya kozipa mbeba ya mokolo na mokolo mpo na [bobe] mbula misato mpe sanza motoba," oyo mikolo 1 150 ekanisaki, (3) asalaki yango elimbolaka mikolo 2 300 mpo na mokolo moko boye mpe mokolo na mokolo mpo na komonisa na ndenge ya malamumu mbula moko -- yango wana, mbula 2.300, kobanda na mobu 170 liboso ya ntango na biso mpe esukaki na mobu 2130 nsima ya Klisto.

(Tozali na mposa te ya kosala carpe na date oyo tolobeli liboso ya mobu 170 L.T.B. na esika ya mobu 168 liboso ya ntango na biso oyo esalelami na banoti oyo, oyo etongami likoló na ntango ya 1 Makabe. Kasi emonani ete ezali mpo na kotemela ndenge Straub azangaki kotalela likambo ya kozongisama oyo endimami na Nzambe te, oyo mpo na yango ezali na lisungi moko te ya Biblia oyo etángamaki to oyo emonani ete ezali, atako azali koloba mingi lokola na makambo oyo elandi).

YA MIBALE: Alobeli "Esika mosantu 'Elongolisami' to 'Epetolami' Oyo ezali Klisto," oyo ezali mwa boyokani te. Ntina na ye ezali boye: "Liloba ya Liebele oyo ebongolami "epetolami" (tsadaq) na mabongoli oyo bato mingi basalelaka, elimboli, na maloba mpenza, "moyengebene oyo andimami," to "oyo alongisami." Nzokande ezalaki esika mosantu ya tempelo na Yelusaleme, kasi Klisto te, nde Danyele alobelaki lokola ebebisami mpe misala na yango etelemisama kino ekokaki kopetolama (to "moyenge oyo andimami" to "elongisami," mpo na kosalela oyo ya Straub maloba), 2.300 mpokwa mpe ntongo nsima, to penepene na mobu 2130 T.B., liboso ete Bayuda (mpe na yango moto nyonso, mpo na "Moyuda liboso," Baloma 1:16.) akoki kosambela na ndenge oyo andimami na ye! Bayuda -- oyo ezali oyo asalaka, alobi: (1) "Ezali na esika moko te ya bosantu oyo endimami oyo esakolamaki mpo na bango kino

bakondima Klisto lokola moto ya solo mpe oyo andimami na Nzambe," mpe (2) ete "mbula 2300 ekosila ntango Bayuda bakondima esika mosantu 'elongisami' to 'epetolami' oyo ezali Klisto Yango esengeli kolimbola likambo moko ezali mabe na ndimbola na ye."

YA MISATO: "Ba périodes ya tango ya Danye 12" na ye mpe emonani lokola arbitraire, confus, mpe na makambo mosusu contradictoire irreconciliable. Straub ekozala liboso ko citer, sima ba commentaires na biso ekolanda.

1. "Kolanda Bayuda" koboya Klisto (Rom. 11:8), esengeli kozala na eleko moko ya mbongwana na bango oyo ESUKI [ebakisami] na 'ntango ya nsuka' ya eleko ya mibu 1260 (Dan.12:1-3; Rom. 11:12, 15, 23, 25)."

Comment: Emonani ete Straub azwi liloba "ntango ya nsuka" mpo na Danye 12:1-3 uta na v.4, mpe ekomonanaka lokola uta na makomi wana etali nsuka ya ntango na mabele ntango bakufi bakosekwa. Kasi ekomonana mosika te ete asalelaka yango bongo te. .

2. "'EBONGO' (Dan.12:13-14) ebengami pe "ntango ya mpasi" (Dan.12:1), yango wana ESUKI [ebakisami] na 'ntango ya suka' ya eleko (pene na mobu 2130 ya T.B.)"

Likanisi: Yango elobeli polele dati oyo tolobeli awa na likoló. Kasi eteni oyo alobeli na 12:13-14 (oyo esengeli mbala mosusu kozala 12:11-12, lokola ezali na Verse 14 te) mpo na "kobebisama" oyo alobeli, elobi bolai na yango lokola "mikolo nkóto nkama mibale na ntuku libwa" to, lokola Straub akosala calcul, mbula 1290, oyo ekosuka pene na mobu 2160 ya T.B., na esika ya mibu 30 liboso pene na T.B 2130 -- dati oyo alobeli polele te. Mpe yambo asilisa, akozala na eleko mosusu "ekosila soko na mobu 2370 T.B.," to soko mibu 110 na nsima.

3. "Kati na nsuka ya eleko ya mibu 1260 (ntango moko, ntango, mpe ndambo) (Dan.12:7-10), mpe 'ntango ya nsuka' ya mibu 2300 oyo ezali kotalelama, ezali eleko ya liboso ya kobongwana ya Bayuda (Dan. 12:7-10), oyo elimbolami na monoko, 'Ebele bakomipetola, mpe bakomikómisa pembe, mpe bakosepela.'" (tala Rom.11:15-24).

Likanisi: Awa, bazali kokokanisa mbula 1 260 ya 12:7-10 na oyo ya 12:1-3 na No. 1 oyo ezali awa na likoló, oyo na ntembe te ezali solo. Kasi oyo etikali ya makambo oyo elobelami ezali komonisa bokeseni oyo emonani ete ekoki koyokana te. Ezali kotia esika "kati na nsuka ya mibu 1260 . . . (Dan.12:7-10), mpe 'ntango ya nsuka' ya mibu 2300 oyo ezali kotalelama," oyo elobi ezali na "eleko ya yambo ya kobongwana ya Bayuda" (Dan.12:1-3).

Na maloba mosusu, oyo elobamaki liboso lokola "eleko ya mbongwana na bango oyo esukaka na 'ntango ya nsuka' ya eleko ya mibu 1260 (Dan.12:1-3)" balobaka sikawa ete ezali "kati na" yango mpe eleko oyo esukaki na nsima ya mibu 2300. (Oyo, na No.2 oyo ezali likolo, esukaka "pene na mobu 2130 ya T.B."), mpe ebengami "eleko ya yambo ya kobongwana ya Bayuda (Dan.12:1-3)."

Lisusu, na lokasa oyo elandi, 132, elobami ndenge moko boye: "Mibu 1260 ya Danyeale 12:7 esukaka na EBANDELI YA ELEKO YA BOBONGWANI YA BAYUDA (eleko ya mbula 30, kobongwana ya Bayuda)." Mpe yango ezali kotemela mpenza maloba oyo elobi ete "esengeli kozala na eleko ya kobongwana na bango oyo ekosuka na 'ntango ya nsuka' ya eleko ya mbula 1260 (Dan.12:1-3)," oyo etángamaki mbala na mbala likoló, mpe oyo ekosuka pene na mobu 2100 nsima ya Klisto, engebene ba calculs oyo esalemaki liboso ya Straub.

Next Straub alobi Daniel "abakisaki tango ya solo na 1290 ans, 'ti na tango ya suka' ya période oyo ya désolation, to kaka prolongation ya oyo ezali na No.2 likolo. Kasi to présumer que alingi koloba oyo ya suka. Oyo prétendu prolongation ya 30 ans, to présumer que ezali rationale na ye ya ko limiter période "préliminaire" to "ebandeli" ya conversion ya bayuda na 30 ans.

Kasi, soki yango ezalaki solo bobakisi ya mibu 1.260 kino na mibu 1290, mpo na nini te kotalela ete ata eleko nini ya mbongwana na bango ezali oyo "esili" na "ntango ya nsuka" ya eleko ya mibu 1.260 ya "Dan.12:1-3" yango moko ebakisami ndenge moko na mibu 30 na esika ya kokende mpe ekangami na bobakisi wana ya mibu 30? Yango ekolongola ata moke mobulungano mpe bokeseni oyo emonanaki. Ekozala mpe malamau koleka na boyokani na maloba na ye boye: "Nsima ya kolakisa mobulungano oyo ya kobongwana, Danyeale abakisaki ntango ya solosolo kino na mibu 1290." "Tango ya solo" ya nini, soki te ya "mouvement ya conversion"?

4. "Ntango azali naino na likambo ya mbongwana ya Bayuda, Danyeale abakisaki ntango kino na mibu 1335, mibu 45 eleki 'ntango ya nsuka,' kino na likambo moko oyo nkombu na yango etangami te oyo etali likambo yango. Yango elingaki kosila pene na mobu 2175 nsima ya liwa ya Klisto (Dan.12:12-13).

"Eleko mobimba oyo emonisami na mbongwana ya Bayuda ezali na mibu soko 75."

Likanisi: Esengeli kozongela ete, soki makambo nyonso oyo tolobelili awa na likoló esengeli kobakisa na motuya mobimba ya ntango oyo Bayuda babongwanaki bobele mbula 75, Straub apesi ntina moko te oyo ekoki mpo na yango. Mpo na nini te kobanda na motango ya "X" ya mibu liboso ya "ntango ya nsuka" ya eleko ya mibu 1.260 ya Danyeale 12:1-3, mpe kobakisela yango na mibu 30 oyo alobi, elandi na mibu 45 oyo elandi oyo azali kolakisa, kosala motango mobimba ya mibu 75 bakisa "X"?

Na mbala oyo mpe, emonani ete ezali likambo ya kokamwa te ete na emonaneli moko (Mikapo 10-12) mpe ata na mokapo moko (12), esengeli kozala na eleko moko ya ezaleli mpe mokano moko epesami oyo esakolamaki (mbula 3 1/2 oyo Straub alimbolaki lokola ezali komonisa mibu 1.260 ya esakweli) mpe na nsima, na Straub, ekómaka mbala moko mbala mibale, kino na mibu 1.290 mpe kino na mibu 1.335 respectivement? Mituya mibale ya liboso ezalaki na libunga, to Nkolo, oyo azalaki kopesa nsango oyo ezalaki koyebisa Danyeale, abongolaki makanisi na ye mbala mibale na kolandana nokinoki? To, ndimbola ekeseni na oyo ya Straub ekoki kozala mingi?

YA MINEI: "Klisto azali kolakisa kokokisama ya mibale ya 'nzoba ya bobebisi oyo elobamaki na nzela ya mosakoli Danyele' (Mat.24:15), oyo ebandaki na kokweisa Yelusaleme na Tito mobu 70 nsima ya liwa ya Klisto, oyo esukaki pene na mobu 2370 nsima ya liwa ya Klisto."

"Ntango Bayuda balukaki kozongisa mosala na bango ya esika mosantu, ezalaki mpenza ya bomoto ete kokokisama ya mibale ekolanda lokola bolongi ya Providential ya mikano na bango. Ezali na esika moko te ya bosantu oyo endimami oyo esakolamaki mpo na bango kino bakondima Klisto lokola moto ya solo mpe oyo andimami na Nzambe."

Likanisi: Engebene na oyo tolobeli liboso, Klisto alongolaki makambo nyonso oyo elobamaki liboso na Danyele mpe na elikya nyonso alimbolaki yango na bokebi mpenza na Straub, mpo ete abakisaki libebi yango na mbula mosusu 195, to tii na mobu 2370. Engebene Straub, libebi esukaka na kondima ya Bayuda Klisto lokola "esika mosantu oyo endimami," kasi esukaka te kino pene na mobu 2370 nsima ya liwa ya Klisto, oyo elingaki bongo kozala pene na ntango ya kondimama na bango.

Tosengeli kosala nini mpo na bozongeli nyonso wana ya esakweli, soki ezali mpenza ndenge wana? Na mikakatano nyonso oyo ndimbola ya Straub oyo esalemi na ndenge ya malamumu mpenza ezali kobimisa, emonani ete atángaki kaka mingi na kati ya makomi ya Biblia oyo ekanamaki na Nzambe te, mpe na elikya te amitelemaki longola yango. Nzokande, motindo wana ezali likambo ya sika te kati na makambo ya bato oyo bapemami te na bisakweli oyo ekokisami te. Na ntembe te ebongi na biso kokeba na dogmatisme biso moko, mpe kokeba na mayele ya basusu oyo ebongisami mingi, na makambo ya boye.

NA NSUKA, ekoki mpenza kozala ete tokozela elongo na Danyele kino ntango ya nsuka ya nsuka liboso ete tokoka kososola na bosikisiki mpe mobimba ntina ya makambo nyonso oyo ekomami na lisolo na ye. Kasi tokoki kososola ekoki mpo na koyeba ete mpo na kondimama na Nzambe tosengeli kozala sembo epai na ye mpe kondima kokufa, soki esengeli ,na esika ya kosala boyokani na bosembo na biso. Mpo ete bomoi oyo esukisaka yango nyonso te, kasi esengeli kozala na lisekwa ezala "na bomoi ya seko" to "na nsoni mpe na botyoli ya seko" (12:2), engebene na eyano na biso epai ya Nzambe.

